

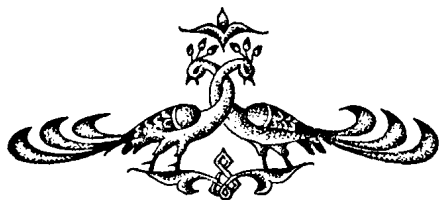
ԻՈՒՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԹԵՐԹ
ԱՏՐԻԱՐԶՈՒԹԵԱՆ
ՀԱՅՈՉ
ՆՐՈՒՍԱՂԷՄԻ

Ծ ՏԵՐԻ

Զ

1976

Ծ. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ԵՐԶԱՆ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ, ԳՐԱԿԱՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ
ՊԱՇՏՈՆԱԹԵՐԹ ԵՐՈՒՍԱԼԵՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԿՈՒԹԵԱՆ

976

Յունիս

Թիւ 6

1976

June

No. 6

S I O N

VOL. 50

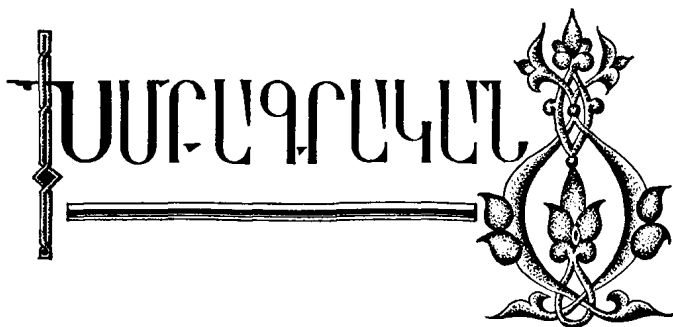
A MONTHLY OF RELIGION, LITERATURE AND PHILOLOGY
OFFICIAL PUBLICATION OF THE ARMENIAN PATRIARCHATE, JERUSALEM

Proprietor: His Beatitude the Armenian Patriarch of Jerusalem

St. James Press
Jerusalem

ՀՈՎԻԻՆ ՈՒ ՀՕՏԸ

Եղած են և ցայսօր կան թերևս տակաւին կրօններ, որոնց մէջ Հաւատացեալն ու Հաւատքի պաշտօնեան — իւրաքանչիւրը իրենին միայն գիտակ և ինքամուտ — անտեղեակ են մին միւսին պարտականութեանց և իրաւունքներուն, և, այդ պատճառաւ, յոյժ չփոթ են անոնց ծանօթութիւններն ու գիտակցութիւնը՝ իրարու հետ իրենց փոխադարձ յարաբերութեանց մասին:

Դասակարգային խտրողութեան ոգիէ բղխած այս տարականոն վիճակը, որ արդիւնքն է ընկերային կեանքի և կարգի հին ըմբռնումներու, գոյութիւն չունի բնաւ Քրիստոնէութեան մէջ: — «Կը ճանչնամ իմիններս, ու կը ճանչցուիմ իմիններէս» աւետարանական պատգամը, որքան հոգեբանական՝ նոյնքան բարոյական իմաստով կ'ըսուած վճիռ մը, մէկն է այն նշանաբաններէն՝ որոնք յստակօրէն և միանգամայն կը պատկերացնեն ըսողներուն և լսողներուն, կառավարողներուն և կառավարուողներուն աւելնչութեանց օրինաւոր բնոյթը:

Անոնք գիրար կը ճանչնան՝ միմեանց նկատմամբ իրենց վերաբերումի հիմնական և ձևական բոլոր մանրամասնութիւններուն մէջ: Գաղտնաւորութիւն (esotérique) դրութիւնը տեղ չունի քրիստոնէական ըմբռնումին մէջ, որուն համար ամէն բան — խորուրդ, դաւանանք, վարդապետութիւն, պաշտամունք, ծէս, կանոն — հասարակաց են, այսինքն հանրամատչելի ամենքին: Որովհետեւ Եկեղեցին, իրրե կազմ և իրրե կեանք, որքան մէկին նոյնքան միւսին կը պատկանի. ամէնքը հաւասարապէս լինելով, Աստուծոյ Հոգւոյն կենարար ներգործութեամբը, անոր բաղկացուցիչ տարրերը: Ու ասկէց է նաև երկուստեք գոյաւորուած տեսակ մը հակակշիռի այն յօրինուածքը, որով հօտն ու հովիւր, ժողովուրդ և կղեր, ինք-

նարեբարար ենթարկուած կը մնան միմեանց փոխադարձ հսկողութեան:

Հօտը գիտէ այսպէս թէ իր հովիւը կատարելով իր պարտականութիւնները հանդէպ իր հոգեւոր խնամքին յանձնուածներուն, այսինքն իր վրայ ապրեցնելով սփոփարար խօսքի, բարի վարքի, գործօն սիրոյ, անկեղծ հաւատքի և սուրբ կեանքի անձնաւորուած օրինակը, իրապէս պտղաբերած պիտի ըլլայ ձեռնադրութեան շնորհքը, որ իրեն բաշխուած էր մարգարէութեամբ՝ այսինքն իր ապագային նկատմամբ լաւատես նախազգացումի ներշնչութիւններով. թէ որքան աւելի կարենայ՝ քարոզութեամբ և ուսուցումով՝ հոգեւոր վերանորոգութեան աղբիւր դարձնել Ս. Գիրքը, նոյնքան աւելի պատկառելի պիտի ընծայէ ինքզինքը հանրային զգացումին, և որքան աւելի յարատեւ է իր պարտաճանաչութեանը մէջ, նոյնքան աւելի ապահովապէս պիտի կարենայ հանդիսանալ պատճառ իր և իր փողովուրդին հոգեւոր փրկութեանը:

Այո՛, գիտէ հօտը թէ հովիւին պարտականութիւնն է արժեքնել իր հեղինակութիւնը ոչ թէ իբրեւ խստադատ տէր մը, աւելի կամ նուազ բուռն կերպերով, այլ իբրեւ ընտանիքի անդամ մը՝ որ պարտի միւս ամէն մէկ անդամին հանդէպ, իւրաքանչիւրին սեռին, տարիքին և խառնուածքին համեմատ, գտնել վարմունքի պատշաճ եղանակ մը և արդարամիտ սիրով քաղցրացած բայց աջդու այնպիսի մի ընթացք որ, հաւատքի լոյսէն բղխած համատարած պայծառութեան մը մէջ, սիրտերը կարենան մօտենալ իրարու, և միմեանց մէջ կարդալ բարիքն օրէնքը, և անոր պարտաւորիչ ներգործութեան ներքեւ զգալ ինքզինքնին:

Ու պէտք չէ անգիտանալ թէ երկուստեք պարտականութեանց և իրաւունքի փոխադարձ այս գիտակցութիւնը օգտակար միայն կրնայ ըլլալ հանրային բարոյականի տեսակէտով: Վասն զի այդ կերպով է մանաւանդ որ մարդուն մէջ հնար կ'ըլլայ իր ճշգրիտ ձեռն հասցնել պատասխանատուութեան զգացումը, այսինքն իրականացնել իմացական և բարոյական աղատութիւնը, որ ամենէն գեղեցիկ ծանոնդներէն է քրիստոնէական գաղափարին: Եւ իսկապէս, հովիւը կը պատուուի միայն իր հօտին միտքին մէջ, երբ այս վերջինին՝ տարիներու ծանրութեան ներքեւ ընկճուած կամ իրենց երիտասարդութեան զարունին մէջ այս կամ այն կերպով ու պատճառաւ դժբախտացած անդամները ամէնքն ալ իրաւունք կը համարին իրենց այն յոյսը տածելու թէ Աստուծոյ պաշտօնեան, որ իրենց հոգիներուն վերակացութեան պաշտօնն է ստանձնած, պարտաւորութիւն ունի գաւկի կամ եղբօր գորովով վերաբերուելու իրենց:

Նոյնպէս, Աւետարանի բարոյակա՛նն է որ կը փառաւորուի, երբ, հովիւին և հօտին գիտակցութեամբ և գործակցութեամբ՝ հասարակութեան ծոցին մէջ մինչ մէկ կողմէ հանրային նպատի ձեռնարկ կը կազմակերպուի, իրենց կեանքի նեցուկներէն զրկուած

տկար էակներուն օգնութեան միջոցներ տնօրինելու համար, միւս կողմէ իբրեւ բարեգործական անխախտ կանոն կը հռչակուի արդարութեան սա սկզբունքը թէ ընտանիքը սրբութեան խորան մըն է եւ ընտանեկան խնամքը անոր հանապազորդ պաշտամունքը, և թէ՛ հետեւարար՝ հաւատուրաց և անհաւատ են ընտանիքի այն անդամները որոնք կը թերանան իրենցներուն խնամարկութեան իրենց պարտականութեան մէջ, հանրութեան ուզելով թողուլ անոնց հոգի։ Թէ՛ հանրային կարեկցութեան և աջակցութեան իրաւունք ունենալու համար բաւական չէ միայն կարօտ լինել անոր, այլ հարկ է նաեւ արժանի լինել անոր։

Իսկ այդ պայմանը, այսինքն արժանաւորութիւնը, մարդու մը, կամ՝ գործընկերակի՝ այրի կնոջ մը համար, իր անցեալին վկայութեամբը միայն պէտք է մատնանշուի։ — Անոր նախնիքացը եղած է բարի գործերու կեանք մը. իր գաւակներուն կրցած է աւանդել պարկեշտ դաստիարակութեան մը շնորհները. իր յարկին ներքեւ պատսպարան ընծայած է երբեք անտուն և անտէրուն թրշուառներու. հաւատացեալ եղբայրներու և քոյրերու մատուցած է, ի հարկին, անձնական սպասարկութեան ուսուցանանքը. հետամուտ եղած է առաքինութեան. իր անհատական բարոյականին մէջ և՛ կամրիւծ է ամրիւծ. . . խիղճը ինքն իր մէջ պէտք է իսկոյն լսէ պատասխանը այս հարցումներուն, երբ քրիստոնեայի մը՝ իր հասարակութենէն ընդունելիք բարեբարութեան վրայ է խնդիրը. վասն զի բարիքը եթէ կրնայ յաճախ հատուցումը ըլլալ բարիքի մը, միշտ տրիտունն է սակայն բարութեան։

Չմտածուած պատահականութեամբ մը չէ բնաւ որ Առաքեալը Եկեղեցւոյ առաջին հովիւներէն մէկուն՝ իր ձեռնաստուն Տիմոթէոսի ուղղած պատուէրներուն մէջ կը հիւսէ նաեւ անոր յանձնուած հօտին պարտականութեանց կարեւորագոյնները։ Ինչպէս հովիւին գաղափարը անիմաստ պիտի ըլլար առանց հօտի գաղափարին, ու փոխադարձաբար, նոյնպէս անհասկնալի պիտի ըլլային մէկուն պարտականութիւնները՝ առանց միւսին իրաւունքներուն, և հակադարձաբար։ Անոնք զիրար կը լրացնեն միայն այնքան գեղեցկօրէն. և այդ ամբողջացումէն է որ ի լոյս կուգայ «սիրոյ օրինադիրքը», քրիստոնէական բարոյականին կենցաղականունը, որուն մէջ կը պատկերանայ հովիւին և հօտին սրտանուէր գործակցութեամբ ոգևորուած կեանքը՝ «խաղաղութեան ջուրեր»էն ափնածիր Հաւատքի այն «գալարուտ»ին վրայ, որ Աւետարանի դաշտն է ինքնին։

Թ. Պ. Գ.

ԿՐՈՆԱԿԱՆ

ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ ՏՆՕՐԻՆՈՒԹԻՒՆ

Անեցե՛ք և քաղմացարու՛ք և լցե՛ք
գերկիւր, և տիրեցե՛ք դմա՛ :
(ԾՆՈՒ. Ա. 28)

Անեցե՛ք և քաղմացե՛ք և լեցուցե՛ք երկիրը, և տիրեցե՛ք ատուր : Երկրի տիրելու քաղմանքը բնածին է ամէն ազգի մէջ : Կան ազգեր որ կրցած են լիովին իրականացնել իրենց այդ քաղմանքը և կան որ մնացած են կէս ճամբան և չեն յաջողած տիրել երկրի : Անոնք որ յաջողած են, յայտնապէս կը ցուցնեն թէ հետևողներ եղած են աստուածային պատուիրանին : Անոնք կատարած են տիրական պատուէրը, անած են, քաղմացած են, լեցուցած են երկիրը, և այդպէս տիրած ատուր : Իսկ անոնք որ չեն գործադրած Աստուծոյ հրամանը, պէտք եղած չափով չեն անած և չեն քաղմացած, և չեն լեցուցած երկիրը, բնականաբար և չեն կրցած տիրել ատուր :

Այս վերջինները, ձախողածները, սխալ տրամաբանութեամբ մը ուղած են իրենց ձախողութեան պատասխանատուութիւնը ուրիշներու վրայ ձր-վել, փոխանակ ընդունելու թէ իրենք են որ թերացած են իրենց պարտականութեան մէջ : Երկրի տիրանալու համար Աստուած պայման դրած է անժի, բազմաձայն և լեցնել երկիրը. անոնք որ այդ պայմանը չեն գործադրած, այդ պարտականութիւնը չեն կատարած, ի հարկէ պիտի զրկուէին նաև երկրի տիրելու իրաւունքէն :

Ամէն իրաւունք կ'ենթադրէ նախնիքաց կամ զուգընթաց պարտաւորութիւն մը, երկրի տիրելու իրաւունքն ալ պայմանաւորուած է՝ անուամբ և քաղմացումով՝ զայն լեցնելու պարտաւորութեամբ : Ուրեմն իրաւունքը ձեռք բերելու կամ պահպանելու համար անհրաժեշտ է կատարումը համապատասխան պարտականութեան :

Անեցե՛ք և քաղմացե՛ք և լեցուցե՛ք երկիրը, և տիրեցե՛ք ատուր : Տիրական այս պատուէրը շատ բնական և բանաւոր է ըստ ինքեան, հետևաբար ատուր հակառակ գործողները դատապարտուած են զրկուելու՝ երկրի տիրելու աստուածապարգէ իրաւունքէն :

Աստուծո՛ք նախ տուած է մարդուն անելու և քաղմանալու կարողութիւնը և ապա պահանջած է որ մարդիկ լեցնեն երկիրը, և այդ գործին իբրև վարձք՝ տիրեն ատուր : Արդ անոնք որ վարձատրութեան ակնկալութիւն ունին՝ պէտք է որ նախ կատարեն իրենց պարտականութիւնը, անին, քաղմանան, լեցընեն երկիրը, ապա տիրեն ատուր, և իրենց աշխատանքով վերածեն զայն երջանիկ բնակավայրի մը : Այդպիսի երկիր մը արդարև կը դառնայ աստուածահաճոյ գրախտ մը՝ իրագործուած Երկնաւորին և երկրաւորներուն ցանկալի դործակցութեամբ :

Ուրեմն անոնք որ կը հնազանդին Աստուծոյ կամքին և կը գործադրեն ունոր հրամանները՝ կ'ընդունին անկէ իրենց վարձքը. իսկ անոնք որ կը թերանան իրենց պարտականութեան մէջ՝ կը կորսնցնեն իրենց վարձքը և կը զրկուին այն մեծամեծ բարիքներէն որոնց կը ցանկային հոգումը չափ :

ՆՈՐԱՅՐ ԱՐՔԵՊՍ.

ՎԱՅԱՆ ԳՈՂԹՆԱՑԻՆ

Աշխարհի մէջ այս անցաւոր,
Որ կը թռռի
Դէպի վայրկեանն իր վեհագոյն,
Երբանկուքիւնն բառ մըն է լոկ
Մէր պատրանքներն ոսկեգօծող:
Նոր առաջատար մըտած փեսան,
Լըսեց օր մ'ալ,
Թէ մեռած էր հալիփ Օմար,
Իսկ յաջորդն իր՝
Սուրհանդակներ զրկած փութով
Ձինքը կ'ուզէր:

Այժմ կ'զգար Գողթնի իշխանն,
Նախատինքն անգործութեան,
Երբ մարդ գերի է դիպուածին
Եւ անպաշտպան,
Դողալով ամէն վայրկեանն
Հովէն մահուան:

Ձրյանձնելու համար ինքզինքն
Փնտռողներումն,
Իրենններումն հետ համախոհ
Փախաւ գաղտնի,
Ձգելէ վերջ ճակատագրին
Նորապրտակ կինն իր չըմաղ,
Գոյր սիրելին:
Վերջին անգամ իր աչքերուն
Պսպաղցիւն սարերն Գողթնի,
Կանթեղալոյս դարձան ջուրեր
Իր մութ ծամբան լուսաւորող:

Վերջին անգամ ղօղանջեցին
Ջանգալները տաճարներումն,
Յուզարկելու Գողթնի իշխանն
Մահուան ստոյգ:

Կերթար Վահան,
Համբարներէն գաղտնածածուկ
Եւ գարտաւղի,
Խորն աչքերուն արցունք պըղտոր,
Իսկ կուրծքին տակ՝
Անտառ մ'անհուռ կարօտներու:

Բայց կը հաւտար գրոյցին հին,
Թէ իր տունին մոխիրը պաղ
Հանկըռտելով պիտի մեռնի,
Ով կը պակէ սիրտն հարագառ
(ճախէն իր):

Լերան տափին՝
Կազմինները աստղատերև:
Ուռնիներ մըտած սուգի,
Կը թափէին արցունք, արցունք
Վարսերն իրենց հոսող ջուրին:
Կ'երթար Վահան,
Ծամելով վիշտն իր անդարման:

Քանի՜ օրեր, տիւ ու գիշեր,
Ա՛յ չէր յիշեր,
Քալեր էր ան աստանդական,
Լեռնանցքներէն ու դաշտերէն
Հայրենական,
Բարբառելով լրտուքեան հետ
Միշտ անքարառ:
Մարմինն իրմէն կարծես փակուած,
Իրերն իր շուրջ կը թուէին
Անիրական:
Պաշտպանութեան համար չուներ
Սուր, երիւար,
Հետեւողներ ու համարգներ
Իշխանական.
Ապաւինած Աստուծոյ միայն,
Կը փալէր ան,
Վազուան կայանն որոշելու
Ա՛յ անկարող:
Անալուքիւնն կը բանաք թե
Իր երագին որ չունէր վերջ:

Իրիկուն էր երբ կանգ առաւ
Լերան ուսին մտած խաղաղ
Վանքի դրան,
Որ կը կոչուէր Սաղմոսալմանք:
Յոգնութիւն կար իր ռոտերումն,
Իր հոգիին,
Կարծես փալած էր դարերով:

Բաց էր դարպասն մեմաստանին,
Որ մութն առած իր ռուսերուն՝
Վեր էր նետուեր երկնքին մէջ,
Ըղձամբն ինչպէս Հայոց երկրին:

Վանականներն ընդունեցին
Քիւնքը սիրով,
Կ'ըզգային թէ հիւրն անծանօթ
Ձէր ուխտաւոր սովորական.
Հակառակ իր հալած, մաշած
Կերպարանքին,
Ձգնստներուն փռեքաբաւ:

Հեռու տիղմէն աւ ժըխորէն
Այս աշխարհին,
Կ'անցնէր օրերն
Խորն հեռաւոր մեմաստանին:
Կ'զմայլէին վանականներն
Վարին վըրայ իր բարեպաշտ,
Որ ազօթքով, արցունքներով
Կր պատմէր սուգն իր հոգիին
Անոր որ տէրն էր սիրտերուն,
Սպեղանի հոգիներուն:

«Այս է հանգիստն իմ յաւիտեան»,
Կ'ըսէր յաճախ,
«Տէր, մի՛ կոտորեր սիւնը յոյսին
Առանց որուն՝
Կը խեղճուի մեր խեղն հոգին,
Ծանրութեան տակ կ'անկածներուն»:
Խորը վանքին,
Պատերուն մէջ այն խտտակրօն
Կը ճըզնէր ան,
Լեցնելով իր աչքն աւ հոգիին
Նրկինքներու ճաղցր լոյսով:

Սուրի, հուրի այն օրերուն,
Երբ սքարմաններ արեան ճամբէն
Կը գնէին երազն իրենց,
Քաղաքանգուր իշխանն Գաղթնի,
Գերդաստանին ճրագն ոսկի,
Լըճած այսպէս թաւրն աւ աշտէն
Ու ծիրանին,
Ձէնն աւ փառքերն յազգ՝ գրոհին,
Մեմաստանի որմերէն ներս
Իջած ծունկի՝ կ'ազօթէր խոր,
Հոգին ըրած ձոյլ աշտանակ
Իր հաւատքին:

Մետաքս մետաքս և թել առ թել,
Կ'իյնար իրմէն արիւնն իր վառ,
Դեղին մոխիր երեսներուն:
Տարիներով ան քաղք տաւա
Մարմինն իր խեղն,
Տարիներով չըմտան քուն
Աչիւններն իր:

Վանքը Հայուն,
Կը մրտածէր իշխանագունն,
Հոգեւունն էր Հայ հաւատքին,
Հացը արդար, գինին մաքուր
Սերունդներուն:
Վանականներ իրեն զպիր,
Քերթազ, ծաղկոզ աւ երածիշտ,
Կը փոխէին նիւթն հոգիի
Գիւտն ընելով Հայ մրտածման
Ազամանդին:

Սակայն շուտով յայտնի եղաւ
Ինքնութիւնը փախստական
Պայազատին.
Դամակոսի մօր էմիրի
Մարդերը գնմէ կը փնտռէին:
Վանահայրը մեմաստանին,
Պատուհասի մը սարսափէն
Խռովահար,
Ճամբու դրաւ հետապնդուող
Իշխանագունն,
Հտկառակ իր սիրտի ձայնին:

«Գնա՛, որդեակ»,
Կ'ըսէր վանքի վերակացուն,
Արցունքն աչքին.
«Նրկնի նամբան տառապանքէն,
Անդունդներէն կ'ըսկրսի միշտ
Ու կը հասնի Տիրոջ սիրտին»:

Վահան առանց տրամիջելու,
Հակասազգրի մատին երլու,
Կր հեռանար
Դեպի խորերն անապատին:
«Օրհնեալ ըլլայ կամքն Անդին,
Նրկի բարիքն է Աստուծոյ,
Համբաներէն խորախորհուրդ
Մենք կը քալենք իր մեծ սիրտն»:

Այսպէս ճըման մեղուններուն

Այն ծաղկածուծ,
Կամ կըտաքաղ թռչուններուն,
Կը շրջէր ան վամֆերէ վամֆ,
Անապատներն ու կայաններ
Ճըզնոյններուն,
Տիրոջ գութին ապաւինած:
Ազուէսն իր որջ,
Ունէր թռչունն ալ իրեն բոյն,
Բայց ինք չունէր բարձ հանգիստի:

Ո՞վ էր գրեք անծանօթ
Գիրն իր ճակտին.
Ծնած էր ինք օրբանին մէջ
Տառապանքին,
Օտար նշանիսկ հողին վըրայ
Իր հայրենի,
Սաղաքքն ինչպէս հովի բերնին:

4

Տարիներ վերջ,
Թափառելէն այլևս յազնած,
Սրտապատառ ու միայնակ,
Ուզեց վերջ տալ
Կեանքի գնացքին այս երկրաւոր:
Տազնապակոծ՝
Յանձնեց ինքզինք յօծարակամ
Դուին նըստոյ
Ամիրայի տեղակալին,
Իսկ այս վերջինն՝
Գանձ մը գըրտած մարդու նըման,
Դամակոսի ինքնակալին
Ղրկեց որսն իր:

Ձիւնուրներէ առջեւորդուած,
Անցաւ Ուռհա, անկէ հառան,
Կըտրելէ վերջ
Անապատը անծայրածիր:
Հակառակ իր մարմինն հալած,
Ուրէրն այրոյ աւազներուն,
Հոգին լեցուն էր բերկրանքով
Անօրինակ:

Քրիստոնեայ էր, այժմ կ'երթար
Իր Աստըծոյն տալու ինքզինք:
Շաքաթներ վերջ՝ կը հասնէին
Քաղաքամայրն արքայական,
Ուր անցուցած էր տարիներն
Պատանութեան:

Ծանօթներէն ոչ ոք կրնար
Զինք ճանչընալ,
Մաշկակապած ու գծակերպ,
Հրգնաւորի տարագին տակ:
Ո՞ր էր աղուար պարմանին այն,
Դիւանապետն արքունի տան,
Որ կը շողար բազմութեան մէջ,
Ինչպէս հասած հատիկ նըռան:

Բարեկամներ երբ հարցնէին
Իր վիճակի մասին թշուառ,
«Քրիստոնեայ եմ» կը յարէր ան,
«Իմ Աստուծոյն սիրոյն հաւար
Յանձն եմ առեր,
Ազատութիւն ու տառապանք.
Ան որ սիրեց մարդերն ամէն
Գութով անբաւ,
Իւ մեզ հաւար անարգական
Մահն յանձն առաւ»:

Ամիրայետն երբ իմացաւ
Խոստովանման քարտուղարին,
Ուզեց որ իր առջև բերուի
Աղիւրատն այն,
Որ ուրացած կոնֆը սուրբ
Խալամական,
Քրիստոնեայ էր դարձեր նորէն:

Վերակացուն արքունիքին,
Ան որ կնիք ունէր ձեռքին,
Կուրծքին վըրայ պատուանշան,
Առաջնորդեց Գողթնի իշխանն
Իր պետին ինք:

Պատմութեանն ներքև մետաքս,
Ձեռքը սուրբն կ'ըսպասէր լուռ
Հաւատապետն իսլամներուն:
Վերակացուն երբ անգամ
Ծունկի առջև վեհապետին,
Յարեց մեղմով.

«Տէր խստադատ և տէր արդար,
Փառաւորեալ աչքն Ալլահին,
Ամուր վահան մեր հաւատքին
Որէնքներուն իր սրբագան,
Ահա թըշուառն այս ասպետախոյ,
Որ տարուան մը համար միայն
Արտօնուեցաւ
Մեկնելու իր ծննդավայրն,
Ձեր նախորդէն աստուածարեալ:
Տարիներով ինքզինքն ծածուկ

Պահել վերջ փախտական,
Բերաւած է հոս՝
Ուրանալէ յետոյ կրօնքն
Մեր սրբազանն ։

«Անփորձ տղայ», յարեց խալիֆ,
Զայնին տալով տաստ մ'ապահով-
«Ի՞նձ կը քուի,
Թէ չարքերը լեռներուն Հայ,
Կաշկանդեր են միտք ու հոգիդ,
Դարձուցեր քեզ իրենց ծառայ ։
Պարգևած է Աստուած քեզի
Զիրքեր ընտիր,
Կանչուած ես դուն պարտքի, փառքի,
Խոստովներուն ապագայի ։
Ստրուկներուն վայել է լոկ
Կրօնքն անմիտ քրիստոնեայ-
Ինչո՞ւ տանիլ անապատի
Սազներուն մարմինը մեր,
Մեռելներէն դեռ չըկանչուած ։
Գովեստն Անոր՝
Որ իշխանն է տիեզերքին
Եւ սիրտներուն,
Զեռքը որուն գիտէ բանալ
Ճիւղ դաւանող հոգիներուն,
Դրախտն անհառ,
Ուր կը հասնի կաթի, մեղրի
Ու գիւղի,
Գետեր անուշ ու պաղպաղուն ։
Յաւերժանաբար կոյսեր հազար,
Շուշաններու պէս սպիտակ,
Կը բաշխեն հոն, տիւ ու գիշեր,
Հեշտանքն իրենց ։
Որոնց աչէն ծորած շիթերն
Աւելի քաղցր են ու փայլուն
Քան ամառուան շողն արևուն ։
Բայց զարշնիլ անհաւատներն,
Որոնք չունին կրօնը սուրբ
Եւ Յշարիտ իսլամական,
Իսլիսն առնէ պիտի գանձեմ
Ճանկերուն մէջն իր անտելի,
Եւ զգուանեմ
Պիտի թրքն անոնց վրայ ։

«Գիտեմ ձիրքերն իմ հոյանուն,
Գեղեցկութիւնն ու քարմութիւն
Կ'անցնին անդարձ,
Ինչպէս խոտի չորքած ծղօտ ։

Ամէնէն վերջ
Ափ մը փռչի է մարմին մեր
Ժամանակի ափին մէջ բաց ։
Մարդն ինք պէտք է
Շինէ ճաւը ճշմարտութեան,
Իր հոգիին համար անմահ,
Թիակներով ռսկեսաբառ,
Նաւարկելու՝
Ովկիանոսին վրայ մահուան,
Դէպի կայանն լուսկառայց,
Ուր լոկ կուգան
Հոգիները տղաքներուն,
Զերթ կտոր տտող և զերթ փայլակ,
Հոն գրտնելու ալ անկորուստ
Ինչ որ մեզի այս կեանքին մէջ
Զըլացուեցաւ ։
Կեանքէն յազնած հոգիս կ'ուզեմ
Իմ Աստուծոյս տանիլ ընծայ ։
Զունիմ երկիւղ մահէն ստոյգ,
Որ թըշուառին ազատարար
Ղրկեց Աստուած՝,
Իր ձեռքին մէջ կայ ջառ մ'անշէջ
Կեանքէն անդին՝
Մեր ճանապարհն լուսաւորող
Եւ տանելու մեզ էակին
Այն պաշտելի,
Որ սկիզբն է ու վախճան մեր ։

Ամիրապետն՝
Սրտմտութեամբ մը կատաղի,
Ճաբպն աչքին շուրջ,
Որսին վրայ յարձակելու
Պատրաստակամ գայլի նման
Նայեցաւ իր առջև կեցող
Սուրբին այն,
Կարծես անմասն այս աշխարհէն ։
«Բանտ տարէ՛ք զինք, շըթ-տակապ»
Գոռաց յանկարծ,
«Որ քաւէ հոն ձերն իր գաբը» ։

Այժմ բանտի խուցին նստած,
Պայազատը Գողթնի թշուառ,
Կ'աղօթէր լուռ ։
«Սիրտս ահա, Տէր քարեզուք,
Քու սիրովդ է լեցուած ամբողջ,
Ինչո՞ւ սակայն,
Ծանր ճընշեց ձեռքդ այնքան
Գրկխուս վրայ իմ վայրասեղ ։

Ընդունէ, Տէր, տրտունջներս այս,
 Իբրեւ արցունք բայց ոչ բողոք:
 Անշուշտ չափիդ հաւասարի
 Ես չեմ կրնար,
 Հատն աւագին և ծովն անհուն
 Զիրար կշռել ե՞րբ եմ կրցեր.
 Սակայն մարդիկ զիս կ'այայանեն
 Ու կը ծաղրեն քեզի համար:
 Առ քեւերէս բեռը մարմնիս,
 Տէր իմ Յիսուս,
 Առաջնորդէ իմ խեղճ հոգին
 Վեր, դէպի վեր,
 Առաջաստին լուսակայան:
 Յոգնած եմ շատ,
 Տուր աչքերուս
 Ազատարար բունը մահուան,
 Մըշակ արդար
 Այգեստանին մեր հոգիին,
 Զի գինն ենք քու սուրբ տրիւնին»:

Ամիսներով պահեցին զինք
 Խորը բանտին:
 Այժմ իր հոգին քաջուն անրոյն,
 Կարօտն ունէր հայրենի տան,
 Որու մարմնուն քրագին տակ
 Երկու դէմքեր՝ արցունքով լի,
 Կը մընային անմըխիթար:

«Բուր օրերս ու գիշերներս
 Մէկ գոյն ունին ինձի համար,
 Ճակատագիրս ամէն կողմէն
 Կ'զգամ գոցուած»
 Կը յարէր ան.
 «Մ'անը միայն կրնայ վերջ տալ
 Օրերուն իմ այս տանջահար,
 Յայգէն յետոյ իբրեւ արև»:

Հրամանովն Ամիրային
 Խոշտանգեցին զինք չարաչար,
 Տաք աքցանով փրցուցին իր

(Շար. 2 և վերջ)

Եղունգները մէկիկ, մէկիկ;
 Փոքին վըրայ տարածեցին
 Մազ մազ մոխիր,
 Եւ քամակի ակօսին մէջ
 Մըխրեցին շամփուր կարմիր:
 Կաթ կաթ կ'իյնար աչքէն արցունք,
 Միրտէն արիւն,
 Բայց շըրթներէն իր կղպուած
 Ոչ մէկ հրծծիւն:

Օրեր յետոյ եկաւ դառին.
 Վիզին կապած
 Կապոյտ մանեակը մահաբեր.
 Սուրը ձեռքին՝
 Կարմիր գօտին մէկ քեւէն կախ:
 Անոր դէմքէն սեւաքորմի
 Կը կաթէր թոյն,
 Բիւրերն օճի լեզուներու
 Նրման շարժուն,
 Կը հեւային անժուծելի:

Ինկած էր ան արիւնաթոր,
 Մեծ ռստանի հրապարակին.
 Գլուխն անջատ իր մարմնէն:
 Ճակտին վըրայ դեռ կը շոգար
 Փառքն հաւատքին,
 Իբրեւ ջահ մը յաւերժական
 Մուրերուն դէմ գերեզմանին:

Տարիներ վերջ,
 Քնարահար մը անձանօթ
 Պիտի հիւսէր
 Երգն յետադարձ մահատակին,
 Իրար խառնած արցունք, ժըպիտ.
 «Զարմանալի ինձ կը թուի,
 Քու ողբերուդ ինձիւնն անուշ,
 Ով մահատակ երանելի,
 Սուրբըդ Վահան, իշխան Գողթնի»:

ԵՂԻՎԱՐԴ.

ՅՈՒՆԵՍԿՈ

Ն. ԱՄԵՆ. ՊԱՏՐԻԱՐԺ Ս. ՅՈՐ ԳՐԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹԵԱՆ ՔԱՌԱՍՈՒՆՅՈՒՆԳԱՄԵԱԿԻ ՀԱՆԴԻՍՈՒԹԻՒՆԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԵՋ

1976 Մարտ 14-ի երեկոյեան, Ս. Էջմիածնի վեհաբանի գեղակառոյց դահլիճին մէջ խառն բազմութեան մը ներկայութեան հանդիսաւորապէս ներշնչուեցաւ Ս. Արքեպիս Գառնիկայ Ն. Ամեն. Տ. Եղիշէ Ս. Արքեպիս. Տէրտէրեանի գրական գործունէութեան քառասունհինգամեակը: Հանդիսութեան նախաձեռնողն ու նախագահն էր Ազգիս Հայրապետը՝ Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Վազգէն Ա. Վեհափառ Կաթողիկոսը: Ներկայ էր Հայաստանի Կրօնից Նախարար Մեծ. Տիար Սարգիս Գասպարեան:

Յործիւնական երեկոն բացաւ Արեւմտեան Եւրոպայի Հայոց Հայրապետական Նախարար Գերշ. Տ. Սերովրէ Արքեպիս. Մանուկեան. իսկ Եղիվարդի գրական բեղմնաւոր վաստակին մասին գնահատանքի քերթ խօսքերով հանդէս եկաւ բանաստեղծուհի Մարօ Մարգարեան: Իր ազդեցիկ և գնահատանքի արտայայտութիւնները ըրաւ նաև Վեհափառ Հայրապետը:

Ապա Ամեն. Յորեկար Սրբազանը շնորհակալութեան իր անկեղծ գգաւմները յայտնեց բոլորին:

Գործադրուեցաւ գեղարուեստական ճաշ յայտագիր մը, մեծ մասամբ իգիվարդի ստեղծագործութիւններէն բաղկացած:

Ստորեկ կը հրատարակենք Գերշ. Տ. Սերովրէ Արքեպիս. Մանուկեանի բացման խօսքը և Մարօ Մարգարեանի գեղեցիկ ճառը:

Ծ. ԽՄԲ.

Վեհափառ Տէր,
Ամենապատիւ Սրբազան Եղբայր,
Թարգմախ Գարուն Գասպարեան,
Հոգևոր եղբայրակիցներ և
Թարգմախ ներկաներ,

Ինչի՞ համար քաղցր պարտականութենէ մը աւելի հաճոյք մըն է կատարել բացման խօսքը այս գրական երեկոյթին, նուիրուած՝ բանաստեղծ Եղիվարդին, որուն հետ կապուած եմ շուրջ յիսուն տարինհօրե բարեկամութեան, եղբայրակցութեան և միևնույն իտէալին՝ Աստուծոյ և Ազգին ծառայելու խանդակին զգացումներով:

Ճակատագիրը մեր պատմական հայրենիքէն, չքնաղ Վասպուրականէն, տակաւին շատ մանուկ հասակի մէջ, Պաղտատի անապատները մեղ նե-

տեց, այնտեղ բախտակից ամբողջ տերունդի մը հետ, մեր ծնողներուն գուրգուրանքէն զրկուած, մատներով աւազներուն վրայ Մեսրոպեան այբուբէնը սորվեցանք, և կիզիչ աւազներու վրայ ծալապատիկ նստած՝ մեր համեստ դաստիարակներու հմայիչ խօսքերու ազդեցութեան տակ մեր պատմութեան հերոսներէն ներշնչուեցանք, և մեր անցեալի արժէքներուն ծանօթացանք, մեր մանուկ հոգիները սարսուռով լեցուցին 1915ի Մեծ Եղեռնի անմարդկային արարքները, զորս մեր մարմնոյն ու հոգւոյն վրայ կը զգայինք արդէն, և այս բոլորը անջնջելի փնացին մեր մտքին ու ամբողջ էութեան մէջ:

Տարիներ ետք, Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութեան անունին տակ գործող բարեսիրտ հայեր և բարերար ձեռքեր հայրական հոգածութեամբ, անապատներէն մեզ Երուսաղէմ փոխադրեցին, և մենք երկուքս, տանեակ մը ուրիշ ընկերակիցներու հետ Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքարանի հոգևոր ճեմարանը՝ Ժառանգաւորաց վարժարանը ընդունուեցանք չարու նախելու համար անապատի աւազներուն վրայ սկսած մեր ծանօթութիւնները, և հազորդուելու մեր ազգային մշակոյթին և անոր անպարտելի ոգին:

Եւ Երուսաղէմի Հայոց վանքի դարաւոր կամարներուն տակ, ուր միշտ կը զգացուի ներշնչող ներկայութիւնը մեր առտուածարեալ հայրականերու անասան հաւատքին և անմեռ յոյսին՝ սրբազան վայրերու խորհրդաւոր մըթնոլորտին մէջ, ուր միշտ կը լսուին Քրիստոսի ձայնին արձագանքները, և ուր կը կարծես քալել անոր ոտքերու հետքերուն վրայէն, և ուր միշտ կը հնչէ անոր առտուածային սիրոյ պատգամը, աղօթող աճեցանք, և աղօթող դարբնուեցան մեր միտքն ու հոգին՝ մեր ժամանակներու մեծ դաստիարակ և բանաստեղծ, մեծ Պատրիարք Դուրեանի և իր հոգեծին ու արժանաւոր յաղորդ Թորգոմ Պատրիարք Գուլակեանի ներշնչող շունչին ներքեւ:

Մեր ամբողջ ուսանողութեան շրջանին պէտք է յիշել որ Եղիվարդը Դուրեան Պատրիարքի և բոլոր ուսուցիչներու ուշադրութիւնը գրաւած էր իր բացառիկ ուշիմութեամբ ու մանաւանդ գրելու շնորհներով:

Եղիվարդ կամ Եղիշէ Վարդապետ այդ մթնոլորտին մէջ և այդ ոգիով մեծցաւ, մինչ իր միւս ընկերները մեր Եկեղեցւոյ ծառայութեան կոչումով ցրուեցան աշխարհի չորս անկիւնները գոհացում առաւ համար մեր ժողովուրդի եկեղեցական ու ազգային կարիքներուն, ինքը միշտ Երուսաղէմ մնաց, եղաւ ուսուցիչ, վարժարանի տնօրէն, լուսարարապետ, հասաւ մինչև վանքի պաշտօններուն բարձրագոյնին, բայց միշտ մնաց բանաստեղծ, իր պաշտօններուն մէջ դնելով միշտ բանաստեղծի իր շունչն ու ոգին, ու այսօր ալ Երուսաղէմի պատրիարքական Աթոռին վրայ կը մնայ տակաւին գերազանցապէս բանաստեղծ պատրիարքը:

Այսօր, այս հանդիսաւոր պահուն, ես պիտի յանդրադառնամ իր եկեղեցական կեանքին, որ այլապէս բեղուն և յատկանշական է, մանաւանդ Երուսաղէմի պէս միջազգային սրբավայրերու և զանազան ժողովուրդներու հետաքրքրութեան առարկայ քաղաքի մը մէջ: Միայն իր արժէ շնչով թէ այդ պաշտօններուն մէջ իսկ հզօր հեղինակութիւն մըն է, նախանձախնդիր՝ մեր Եկեղեցւոյ և ժողովուրդի բարոյական և հոգևոր արժէքներուն. թերևս օր մը, համազգային տարողութեամբ նշուի ո՛չ միայն իր գրական ու բանաստեղծական գործունէութիւնը, այլ համազգային տարողութեամբ կատարուի յօբիլինական տօնակատարութիւնը իր եկեղեցական ու ազգային ծառայութեան քառասնամեակին, որ եղած է նոյնչափ բեղուն և օգտաշատ. ծառայութիւններ՝ որոնց սիրովը տոչորեցաւ, ապրեցաւ ու ներշնչուեցաւ, գործեց, և սքանչելի

քերթուածներ հիւսեց անոր փառքին, յաղթանակներուն և անոր ճակատագրին համար:

Այսօր, այս զրական հաւաքոյթը նուիրուած է միմիայն իր քերթողական արուեստին, այլ կ'ուզեմ միայն շեշտել թէ Եղիշարդ, Եղիշէ Արք. Տէր-տէրեան, արժանաւոր Պատրիարքը Հայ Երուսաղէմի Առաքելական Աթոռին, մեր եկեղեցական և հասարակական կեանքին մէջ հզօր անձնաւորութիւն մըն է՝ ուժեղ անհատականութեամբ, որ իր կեանքին գինովն իսկ պատրաստ է պաշտպանելու մեր ազգային և եկեղեցական բոլոր սրբութիւնները:

Հակառակ նոյնիսկ, եթէ ինծի կը ներէք այս բացատրութիւնը, իր ընթացիկ արտայայտութեանց և երևոյթին, ոսկի սիրտ մը և մանուկի հոգի մը ունի, պարզ, վճիռ, խորապէս մարդկային և քրիստոնէական, անյիշալար է ու ներող, և լայնախոհ՝ բոլոր մարդոց նկատմամբ, նոյնիսկ իր անձնական հակառակորդներուն, որոնք շուտով, շատ շուտով կը մոռնայ, այլ անողոր է բոլոր անոնց նկատմամբ, որոնք որեւէ ձևով կը փորձեն վիրաւորել մեր ժողովուրդին ազգային զգացումները և արժէքները, վտանգել մեր Եկեղեցին, և անոր սրբութիւնները, ու աղարտել անոր վարդապետութիւնը:

Ահա, այսպիսի անձնաւորութիւն մըն է, որուն զրական և բանաստեղծական քառասուն տարիներու վաստակն է, որ կը ներկայացուի այսօր, իր սէրը ու նախանձախնդրութիւնը մեր ազգին և եկեղեցիին նկատմամբ՝ զրական ու բանաստեղծական արուեստով արտայայտուած: Իր բոլոր գործերը, ըլլան անոնք արձակ և մանաւանդ բանաստեղծութիւն, ներշնչուած են ազգային-կրօնական ոգիին, սուրբ զրական դէմքեր, ազգային Հերոսներ՝ մեղրամոմէ Մազդադինէն սկսեալ մինչև լայնաշունչ և հզօր դիւցազներդութիւնը Կարմիր Զօրավարին: Եթէ Սփիւռքի մէջ Եղիշարդ Ժանօթ է իր բանաստեղծական բոլոր արժանիքներով և ստեղծագործութիւններով, դժբախտաբար Մայր Հայրենիքին մէջ նուազ Ժանօթ են իր զրակտնութիւնը և բանաստեղծական գործերը առ հասարակ: Այս խօսքերը, յարգանքի և զնահատանքի տուրքէ մը աւելի, մաղթանք մըն են իրեն, որ շարունակէ կրօնական-ազգային և Հայրենասիրական իր բեղուն գործը, հիանալի անակնկալներու շարքով մը և նոր ստեղծագործութիւններով:

Բացուած կը յայտարարենք այս երեկոյթը, մասնագէտներուն ձգելով Եղիշարդի բանաստեղծութեան ներկայացումն ու վերլուծումը:

ՍԵՐՈՎՔԷ ԱՐՔԵՊՍ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

ՆՈՐԻՑ ՄԻ ՊԱՅԾԱՌ ԶՕՐԱԽՈՐ ԳՐԻՉ

Սկսած Վիշապաքաղ Վահագնի հրեղէն ծնունդից, համակուած ոսկե-
մայր Անահիտի ծովացող բարութեամբ, գեղեցիկ Արայի անբեկանելի հաւա-
տարմութեամբ, ճառագայթել են Հայոց արուեստի լուսեղէն ակունքները:

Շարուել են մեր քանաստեղծութեան ոսկէ տողերը, մեր վաղ գպրու-
թեան անաղարտ մարգարիտները:

Դեռեւ հնազոյն դարերի խորքէջ կայծակել են մեր առասպելներն ու
հին վէպերի բեկորները վառ: Եւ մեր առաջին գրիչները հաւաքել են ողջը, տը-
ւել դարերին:

Ու մեր փոքր ու մեծ արքայայրերի լուռ խորախորհուրդ գմբէթների
տակ, մեր խւտատես տաճարների քիւռ ու կամարների հովանու ներքոյ, դժադր-
ուել են մեր մագաղաթները, մեր մանրանկարչութեան սքանչելիքները: Նուադ-
ներ են դարձել մեր հոգու մրմունջները, ապառաժների կարծր կողերին քան-
դակուել են մեր ճամբայ չղտած սէրերն ու երազանքները:

Չքնաղ գոյներ ու ձևեր են ստացել մեր յուզումներն ու տաղնայները,
և դարերի ամայութեան մէջ շարուել են մեր պատմութեան երկաթագիր հա-
տորները՝ որպէս անկրկնելի հարստութիւն ողջ մարդկութեան համար:

Եւ այս ամէնը մեր հոգեւոր հայրերի գերմարդկային նուիրումով, մեր
ծանրապոյն օրերին անգամ՝ ապագայի հանդէպ ունեցած մեր հաւատով ու
կամքով, ողու ամբողջեամբ ու քրտի լոյսով. բոլոր չափերից, սահմաններից
վեր անձնութիւնութեամբ:

Տեսնու՛մ ես ասես ցուրտ մեներանների մոմերի տակ նստած, յայտնի
և անյայտ մեր հանճարներին, խոնարհ ու գունատ դէմքերը հակած մագաղաթ-
ներին՝ նկարում են ու նաղաւում լուսէ ծաղիկներ, դէմքեր սրտառուչ, քիւեր
ու կամար և նախշուն գրեր ու սէրեր փակուած, երազներ շքեղ և այսպէս ան-

ժրգիւր են ձօնել, կերպարներ ձուլել, սաք ու առասպել, իմաստու-
թիւններ. աստղեր են նետել ու ծիածաններ իրենց խաւարից՝ հոյիների մէջ,
լուսապատկեր մեծ դալիքներին:

Պահելու համար ինքնութեան ոգին, պատկերը ցնդի և կամքը ամուր
միշտ անհաւասար կոիւնների մէջ, անվերջ կեղեքուող մեր ժողովրդի:

Եւ գերմարդկային ուժով անկոտորում ու անմեկնելի, նրանք վառեցին
փարոսներ չքեղ մեր արուեստների, գիր ու գպրութեան:

Եւ այսպէս ողու ջահերը պահած գլուխներից վեր, անցել են նրանք
խոր-խոր դարերի խաւարի միջով, ահարով կործան, արհաւիրքներով և հասցը-
րել են մեր խօսքը բարի կատարելութեան, մեր երգը ողու ներդաշնակու-
թեան, մեր անունները՝ հանուր մարդկութեան ստեղծած անհաս լոյս կատար-
ներին:

Մաշտոց, Խորենացի, Եղիշիկ, Եղիշէ, Նարեկացի, Շնորհալի, Քուչակ,
Թորոս Ռոսլին, Ֆրիկ, Սայաթ Նովա, Մխիթար Աբբաս, Դևոնդ Ալիշան, Խրիմ-
եան Հայրիկ, Կոմիտաս. . .

Եւ այսպէս գալով ոսկեմշուշ հեռուններից, Միջնադարի խաւարների

միջոցով, ֆահերի նման վեր պահած հզոր անունները մեր, որոնք սգեղէն վահանների դարձան բոլոր պիղծ ու նենգ ոսոխների դէմ, որոնք պահել են հաւատը խորունկ, միտքը մշակել, խոռովել հողին յորդացումներով մեծ ու լուսեղէն, կայծակումներով շքեղ ու բարի և ստեղծել են համաժարդկային գութ խղործողներ, որպէս ինքնութեան ու ոգու ուժի մեծ հանճարածին վկայագիրներ:

Եւ մենք որքան ենք պարտական հիմա լոյսի ու լաւի մեծ յաղթանակին:

Ողջել գնացել, փոշի են դարձել բոլոր տեսակի կործանողները պիղծ ու չարաննդ: Մե բծերի նման մնացել են նրանց սև անունները մապաղաթների սպէէէ քնդին և մեր արուեստի սքանչելիքները: Մեր երազները կեանք առած արդէն:

Եւ մինչև այսօր քրքրեալ գործող իմաստութիւնը մեր գրիչների: Եւ մինչև հիմա երբեք չընդհատուող մեր ոսկեղթան:

Եւ այդ յուսաւոր չէն անունների մեծագոյն մասը կապուած է եղել պատմական անխոնջ ազգապահպան այս մեծ կենտրոնի, այս խոր հնաւանդ որբավայրի հետ, որի անթափանց կռու պատերի մէջ ապաստանել են ու ոյգ պիղծել մեր մշակոյթի պատմութեան ընտրանիները:

* * *

Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարք Եղիշէ Տէրտէրեանը, բոնաստեղծ Եղիվարդը՝ իր կոչումով, իր ճակատագրով, իր ամբողջ կենքով ու աշխատանքով անմիջական շառաւիղն է իր նախորդների, նրանց մեծ գործի շարունակողը, այնքան բարդ իրադրութեան մէջ, այնքան դժուարահաճ սփիւռքահայ աշխարհում:

Նրա ողջ կեանքի մեծ մտահոգութիւնը ջլատուած ուժերով, փշուր-փշուր, աշխարհով մէկ ցրուած, անկայան, անապաւէն, անյոյս, անհեռանկար սփիւռքահայ իրադրութիւնն է, օտարակուլ ովկէանոսներում հայածին տաղանդների կայծկլտալով սուգուելու ցաւը, հնարաւորը փրկելու, անհնարինը իրականացնելու մշտական հոգսը այրուել է շարունակ նրա հայրենասէր հոգում, նրա հնարամիտ, ամէնուրեք օգնող ու հասնող նրա գործարար կեանքում, խորունկ դաւանանք, կամք ու ուժ է դարձել և տաք սնունդ է տուել նրա զրաւան զօրաւոր տաղանդին:

Մի տեղ անհուն սէրն ու կարօտն է մարդուն բանաստեղծ դարձնում, մի տեղ՝ խորունկ ցաւի կսկիծը, մի տեղ՝ կռուելու, յաղթելու անրեկանելի կամքը, մի այլ տեղ՝ անզտնելի կորուստները դտնելու, անհատուցելին հատուցելու ամբողջ կեանքը համակած մշտական ծարաւը:

Եւ այսպէս իր բարդ ճակատագրով, մարմանդ ու յախուռն այրումների մէջ, իր բարդ ու դժուարին կենքով ստեղծել է Եղիվարդը մի սրտայորդ ու հարուստ գրականութիւն, ստեղծել է հայրենաշունչ ու հայրենապիղծ գործերի մի գունաւեղ շարան, մի թանկ հարստութիւն:

Հինգ-վեց տարեկանից անցած Եղեռնի արհաւիրքներով, զրկուած ծընողներից, բոլոր թանկ հարազատներից, ծանր կորուստների մշտական կսկիծը մատուալ սրտի մէջ, նետուել է նա որբանոցից-որբանոց: Մեծացել, ամբացել է օտար ափերի անկայուն մթնոլորտում: Դիմացել է յարափոփոխ եղանակներին:

Հասկանալի է, թէ որքան ցաւ ու կսկիծ է հոսել նրա տոկուն զարկերակներով, որքան վիշտ ու դառնութիւն է կուտակուել նրա ամուր հոգում:

Եւ իր նախաձայրերի նման, նա իր զօրեղ դրօշն է հանել մարտի դաշտ՝ օգնելու իր վտարանդի ժողովրդին, լինել-չլինելու նրա ծանր ու տեսական պայ-
քարի մէջ, ի խնդիր աշխարհի ամենազօր ճշմարտութեան, ամենամեծ զգա-
ցումին, ի խնդիր մարդկային բոլոր սէրերի ու զեղեցկութեան:

Յորդել է կեանքը ծանրակոնակ ալիքներով և Հայոց զարմանալի ճա-
կատաղիքը բոլոր դառնութիւնների ու դժուարութիւնների հետ միասին տուել
է նրան մեծ ժառանգութիւն: Հոգեկան ուժերի խորունկ ակունքներ, ազգային
մշակոյթի սիրառատ սնունդ. տուել է քախաւար հանդիպումներ, ընտիր ու-
սուցիչներ ու քարեկամներ:

Վաղ երիտասարդութիւնից նրա կեանքի ուղեկիցներն են դարձել մեր
մշակոյթի 'հշանաւոր դէմքերից'՝ քանաստեղծ Պատրիարք Եղիշէ Գուրեանը,
Պատրիարք Թորգոմ Գուշակեանը:

Նրա գրական զեղարուեստական լոբանումների, ճաշակի հասունաց-
ման, բիւրեղացման հարցերում մեծ դեր են կատարել յայտնի մատուրական-
ներ՝ մանկավարժ արուեստաւորան Շահան Պէրպէրեանը, փրկասան գրականա-
գէտ Յակոբ Օշականը, որոնց հետ քանաստեղծը կապուած է եղել բացառիկ
բարեկամութեամբ, անձնական մտերմութեամբ:

Աշխարհով մէկ սփռուած իր վտարանդի ժողովրդի մշտական ցաւերն
ու խորունկ խնդիրները տուել են նրան ընկալող տաք սիրտ. դառն ու դժուար
կեանքը տուել է նրան արթուն թափանցող միտք ու տոկունութիւն. մեծ կո-
րուստների ծանր կսկիծը տուել է նրան անդիշող ուղի. մեր ամբողջ պատմու-
թիւնը տուել է նրան իմաստուն դասեր ու փորձառութիւն: Եւ այս ամէնով
ամբացած, քանաստեղծ զործիչը իր ամենօրեայ հոգսերի հետ միասին զործի
է դրել իր զօրաւոր գրելը, ստեղծելով բաւական հարուստ մի գրականութիւն,
որի հիմնական մոտիվը մարդու հաւատն է ու ողու մեծութիւնը:

Քառասնական թուականներից սկսած նա հրատարակել է յաջորդարար
«Մագդաղինէն Մեղրամոճէ», «Քնորտակման Գիշերներ», «Անցորդը», «Էւրան
վրայէն երանին», «Սուրբ Մեսրոպ», «Օտարականը», «Հէթանոսաց Առաք-
եալը», «Ընտիր էջեր», վերջինս հարստացած նոր պոէզիանով և նոր խոհական
ուժեղ քանաստեղծութիւններով:

1975 թուին Եղիվարդը հրատարակեց «Կարմիր Զօրավար» ծաւալուն
հատորը, նուիրուած, իր խօսքով ասած, Հայոց պատմութեան «Հերոսների
մեծ հերոսին»՝ Վարդան Մամիկոնեանին:

Այս ամէնի հետ միասին, հրատարակել է քաղմաթիւ պրական, բարո-
յազդիտական, հրապարակախօսական յօդուածներ՝ «Սիոն» և «Էջմիածին» ամ-
սադրերի մէջ և սփիւռեալայ մամուլի էջերում:

* * *

Իր ստեղծագործութիւնների մեծ մասի նիւթը նա ընտրում է Հայոց
պատմութեան հնագոյն էջերից և Սուրբ Գրքի դիւտար դրուագներից, տալով
իր հերոսներին և զործող անձանց մօտ ժամանակների մարդկանց կեանքն ու
ոգին, մէջնեղ դնելով իրեն յուզող այսօրուայ հարցերն ու խնդիրները: Սա գը-
րական ընդունուած ձևերից է, սակայն հեղինակը օգտագործում է այն իր բզ-
րաղմունքին ու իր կեանքին քնորոշ գծերով:

Եղիվարդի ներկայացրած դէմքերից շատերը՝ Մագդաղինէն «մեղրա-
մոճէ», Մամարուհին, Սալամէն և առանձնապէս Օտարականը՝ «Աստուծո որ-
դու» կերպարը, տասնեակ դարերի ընթացքում մշակուել են ժողովուրդների

մեծագոյն հանճարների կողմից, անցել են Վերածնութեան հրաշագործ ժամանակներով, դարձել են անմահ կտաւներ, մեծ քանդակների և բազմազան երկերի նիւթ: Եւ հաւանաբար իւրաքանչիւր հեղինակ իր հոգու ցաւերն ու ցոյանքներն է աշխատել դնել այդ երկարակեաց կերպարների մէջ:

«Ամէն դար կը փորձէ ի՛ր ձեռով ապրեցնել այդ խորհուրդը, գրելով զայն էրկնքի լոյսով, բայց ի՛ր արիւննով», գրել է Շդիյարդը իր նախարանի մէջ:

Բիբլիական այս թեմաները բանաստեղծը մշակել է մեսրոպեան հարուստ ու յստակ լեզուով, կենդանի պատկերներով, տաք-տաք թրթռուն ու լի-ցուն կեանքով, իր մեսրոպեան ընթերցողի համար: Իր մտքի պայծառութիւնը, իր ոճի թարմ ու հիւթեղ պարզութիւնը, իր պատկերաւոր լեզուի բնական ու բուռի հնարանները թարմութիւն են տալիս գործերին, որոնց մէջ կուտակուած են մարդկային բոլոր ժամանակների մտորումներն ու փիլիսոփայութիւնը, ով իմանայ՝ մշակուած ի՛նչ հանճարների ձեռքով:

Եւ մեր բանաստեղծը ներկայացնում է այնպէս, որ մեզանից շատ հեռու այդ կերպարները ընկալուած են ու հասկանալի դառնում այսօրուայ ընթերցողին:

Վերցնելով հեռուոր անցեալի թիմաները, բանաստեղծը իր արուեստով տալիս է այսօրուայ գոյն ու երանգ, բնակոյն մարդկային մտորումներ, ցաւեր ու խնդիրներ, ժամանակի շնչառութիւն, միանշանակն պահելով սրբազան վեհութիւնը, դրանով իսկ ցոյց տալով իր նախընտրած թեմաների խորրմարդկայնութիւնը:

«ՄԱԳԴԱՂԻՆԷՆ ՄԵՂԻԱՄՈՄԷ»

Հետաքրքիր է, որ մեծայարգ բանաստեղծը իր գրական կեանքը սկսել է իր ստեղծագործութեան զլուխգործոցով՝ «Մագդաղինէն Մեղրամոմէ» գեղեցիկ պոէմով: Անկախ անուններից և նախասկունքներից, սա կեանքով լի-ցուն մի սիրամիլ է, գրուած վարպետ ձեռքով, անջնջլի պատկերներով, հոգեբանական ներութիւններով, համակող ու հաղորդական, մարդկայնօրէն տաք, պարզ ու խորունկ արտայայտութիւններով:

Դժուար է պատկերացնել մի աւելի կենդանի, թրթռուն ու սիրաշաղախ արարած, որքան այս գրքի բիբլիական հերոսուհին: Լեզենդի բուն էութիւնը լինելով խորը մարդկային, բարձր արուեստով մշակուած տուել է մի շատ գեղեցիկ գործ:

Առաջին իսկ էջերին, վրձնի մի քանի հարուածով, հեղինակը նկարում է գազազած ու բիրտ մարխի տխմար ու վայրագ պատկերը, որն ուզում է քարկոծել Մագդաղինէին:

Հայածակամ, ամպշտպամ,

Վռեմակիմ դէմ փրփրբարած,

Ան եղնիկի մէր մըման:

. . .

Ամրոյիմ դէմ արիւնռուշտ,

Որ քարերով կը պապանար. . . :

. . .

Յիսուս անոնց նայեցաւ.

Ու ժրպոնցաւ տըրտմօրէմ. . . :

Տըժգալն դէմքն իր գեղեցիկ,

Մագազաթի մ'էջերէն
Կարծես թէ վեր առնուած,
Դիտեց զանոմք ընդերկար,
Անդրաշխարհէ մը ամեռն.
— Ձեզմէ անմեղն էմ առաջ
Նետէ քաղ քարն այս կրնաք» :

. . .

Սառսուռ մ'անցաւ ամբոխէն .

. . .

Քարերն հատ հատ ինկան վար :

Եւ սկսեալ է մի անսահման խորունկ սէր , հոգեկան աշխարհի մի փր-
յուղում ու վերածնունդ , մի կատարեալ յեղաշրջում , ոչ թէ հրաշքերի զօրու-
թեամբ , այլ մեծ ու խորունկ սիրոյ լուսարձակումով , մարդկային վեհութեան
ճառագայթումով , հոգու խորքերի ամենաթանկի արթնացումով :

Կի՞նը անձայն կ'արտասուէր . . .

. . .

Կ'ուզէր ամօր ռտփերում

Առջեւ իյնալ ու հըծծել .

Դեռ ոչ ճի՛ չառքերած

Բառք , ամբումդ իր սէրէն ,

Ձոր մէկ անգամ կ'ըսէ մարդ :

Բայց տրկար էր իր հոգին

Նման անթիւ քիթքնի :

Այս ամէն ներութեան ու խորութեան հասնելու և հասցնելու համար
մեծապէս օգնում են բանաստեղծի լեզուական նուրբ ու յստակ մտածողութիւ-
նը , սլարդ պատկերներն ու ճիշդ քնտրուած լակոնիկ խօսքը :

Ինչպէս Վերածնութեան խռորազոյն նկարիչները Աստուածամայրը
նկարելիս նկատի էին ունենում կենդանի , պարզ , երբեմն զեղջուկ աղջիկների ,
այնպէս էլ այս աստուածածաշնչեան կերպարը կենդանի կ'իյնէ , ջերմ , յուզաթա-
թաւ , համակուած ամենամարդկային սիրով : Հեղինակը նկարադրել է այնպէս ,
որ դուրսէն ես երիտասարդ կնոջ տաք շնչառութիւնը , սրտի զարկերն ու դէմքի
շիկնանքը :

Լայն են բացուեր դռներն ամօր

Խեղճ հոգիին՝

Բաներու որ ամուսն չունին :

. . .

— Դարձա՛ր իմծի՛ ,

Դո՛ւմ՝ գեղամի Աստուածորդի՛ .

Ա՛հ , գիտէի թէ դամբանէմ

Թէ դըժոխէ՛ն ու երկըմէ՛ն

Սէրը կարող է ետ բերել

Իր տեմբալին :

Եկո՛ւր իմծի՛ . . » :

Սա ներումի կախարդանքն է , մեծ հոգու և մեծ սիրոյ արարիչ , լու-
սաւոր ճանապարհը :

ՄԱՐՕ ՄԱՐԳԱՐԵԱՆ

(Շար . 1)

ՁԵՌՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԿՈՒՍԱԿՐՕՆ ԱԲԵՂԱՅԻ

Շաբաթ, 12 Յունիս 1976, կէսօրէ ետք, Երուսաղէմի Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ պաշտուած Հոգեգալստեան Հանդիսաւոր նախատօնակէն ետք, Հանդիսապետ Գերշ. Տ. Շահէ Արքեպս. Աճէմեան կատարեց քահանայական կոյման արարողութիւնը Ս. Աթոռոյս Ընծայարանի Ամբիկիւհայ ուսանող Բարշ. Պարոյր Սրկ. Մելգոնեանի, Խարտաւիրակն էր Հոգշ. Տ. Կիւրեղ Մ. Վրդ. Գարիկեան, իսկ առնթրեականներն էին Հոգշ. Տ. Գեղարզ Արդ. Տաւուսլարեան և Հոգշ. Տ. Ասպետ Արդ. Պայեան: Արարողութեան աւարտին, ուխտադիրք արտասանեց Հայաստանեայց Ս. Եկեղեցիի Գումանաբեր, Ս. Գրիգոր Տաթևացիէն սահմանուած:

Կիրակի, 13 Յունիս 1976, Հոգեգալստեան տօնին օրը, Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ Հանդիսաւոր Ս. Պատարագ մատուց ժառանգաւորաց Վարժարանի և Ընծայարանի Վերատեսուչ Գերշ. Տ. Շահէ Արքեպս. Աճէմեան, քարոզեց՝ ընթան ունենալով Մասթէոսի Աւետարանին ճշմարտեմբ պիտի գրաւուի զոր ըմպելոց եմք Քրիստոսի հարցումը, ուղղութեամբ Զերթեան եղբայրներուն, և կատարեց Պարոյր Սրկ. Մելգոնեանի քահանայական օծումն ու ձեռնադրութիւնը: Օրուան Հանդիսապետն էր Ամենապատիւ Պատրիարք Ս. Հայրը:

Նորընծան առաջնորդուեցաւ Ս. Խորանին առջև, ապա առնթրեակայ Հոգեշնորհ Հայրերուն առաջնորդութեամբ և ծնրադիր՝ ան բարձրացաւ Խորան, ուր, դառնալով ժողովուրդին, աշխարհէն և աշխարհիկ կեանքէն հրաժարեցաւ:

«Ողջոյն»էն առաջ, նորընծան ծնրադրեց ձեռնադրիչ Գերշ. Սրբազանին առջև, և ընդունեց սև փիտրն, սաղաւարտը, փորուբարը, շուրջաբը: Ապա, մինչ դպիրներ «Խորհուրդ խորին»ը կ'երգէին, նորընծան զոգ վարագոյրին ետև զգեստաւորուեցաւ:

Պատարագիչ Սրբազանը Ս. Միւռնոյի օծեց նորընծայի ճակատն ու ձեռքը, և զայն վերակոչեց Տ. Հայկազուն Արքեպս: Քիչ ետք, ան իր հոգեւոր հօրէն ստացաւ Սուրբ Սկիւր, որ խորհրդանշին է Ս. Պատարագ մատուցանելու իշխանութեան, և ժողովուրդին զառնալով սուտա իր առաջին օրհնութիւնը:

«Ողջոյն»ի պահուն Պատարագիչ Ս. Հայրը, ինչպէս նաև Ս. Յակոբեանց Միարանութեան անդամները ողջագործուեցան նորընծայ Տ. Հայկազուն Արքեպսին հետ:

Ս. Պատարագի մերջաւորութեան, մինչ նորընծան դասին մէջ կեցած Աւետարանէն լուռ ընթերցում կ'ընէր, հաւատացեալներն աղանձաբոյր կատարեցին:

Իսկ նոյն օրը, երկրոյեան ժամերգութեան աւարտումէն ետք, ձեռնադրիչ Սրբազան Հայրը, յետ աղօթքներու և Ս. Գրոց ընթերցումներու, նորընծային զլուխէն վերցուց սարկաւազական գդակը, զայն փոխարինելով մեղաբոյ:

Իրիկունը, Վանքի սեղանատան մէջ տրուած Միարանական ընթերցին նախագահեց Ամեն. Պատրիարք Ս. Հայրը, իր շուրջ ունենալով Միարանութեան անդամներն ու ժառանգաւորաց Վարժարանի և Ընծայարանի ուսանող զուրթիւնը:

Ընթերցի ընթացքին խօսք առաւ նորընծայ Հոգշ. Տ. Հայկազուն Արդ. Մելգոնեան, և ըստ ի մէջի տլոց:

«Հնախառնի Ամերիկահայ դադութի հրամայական կարիքներուն և նոր սերունդի դաստիարակման հսկայական պահանջներուն, որոշած և՛ և՛ ամբողջ Միաբանութեան առջև կ'ուխտեմ մնալ այս Սուրբ Աթոռի կամարներուն ներքե, և որքան որ կարողութիւնս կը ներէ՝ նուիրուիլ անոր բարգաւաճումին: Սյո քայլով կ'ուզեմ շնորհել Ամերիկահայ Հասարակութեան՝ Հայ Երուսաղէմի պատմական կարևորութիւնը և անոր մեծ դերը: Սփիւռքահայութիւնը շատ բան կը պարտի Երուսաղէմի: Հոս դաստիարակուած հոգևորականներն են որ այսօր կը վարեն Հայ դադութները, բայց սփիւռքը բաւարար չափով չի գիտակցիր Երուսաղէմի հոնգէպ իր պարտքին: Ես կը խոստանամ ըլլալ այդ կամուրջը զօրացնողներէն մինն»:

Մերջաւորութեան, խոսք առաւ Ամեն. Պատրիարք Ս. Հայրը, որ յորդորական իր խրատները տալէ ետք շնորհաւորեց Հ. Հայկազուն Արեղան, ապա օրհնեց սեղանը:

Ապա նորընծայ Տ. Հայկազուն Արեղան իր վարժիչին՝ Հոգւ. Տ. Գեղարդ Արդ. Տաւուտարեանին կողմէ առաջնորդուեցաւ Ս. Հրեշտակապետաց ժողով, հոն տեղեկութիւն համար քառասնօրեայ առանձնութեան և ազօթքի չլընջանք:

* * *

«ՍԻՈՆ», այս առիթով քերմագիմս կը շնորհաւորէ Տ. Հայկազուն Արեղան, անոր ցանկալով յաջողութիւն իր սուրբ ասպարէզին մէջ:

ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ ԳԻՄԵՐ

Հոգւ. Հայկազուն Արդ. Մելգոնեան ծնած է 1949ին Տիթրոյթ (Միաց-
ւալ Նահանգներ), որդին Տէր և Տկն. Պարոյր Մելգոնեանի:

Նախնական և երկրորդական կրթութիւնը ծննդավայրին մէջ ստանալէ ետք, ընդունուած է համալսարան և 1972ին Wayne State University-էն ստացած Պսակաւոր Արուեստից Խիտղոսը Աշխարհագրութեան և Պատմութեան ճիւղերէն: Իսկ 1974ին ստացած է Մագիստրոսի Խիտղոսը ուսուցչութեան մէջ, իր մասնագիտութիւնը ըլլալով Խորհրդատուութիւն (Counselling) և Լեզուաբանութիւն:

Հոգւ. Տ. Հայկազուն Արեղայ Տիթրոյթի ազգային-եկեղեցական կեանքին մասնակցած է պատանութենէն: Մօտաւորապէս ութ տարի ուսուցիչ եղած է Տիթրոյթի Կիրակնօրեայ վարժարանին, նաև չորս տարի՝ նոյն քաղաքի հայկական դպրոցին: Տասնչորս տարի պաշտօնավարած է A.C.Y.O.A.-ի տեղական վարչութեան մէջ, երրեմն իբրև ատենապետ. նմանապէս անդամակցած է նոյն կապմակերպութեան Կեդրոնահոն Վարչութեան:

1969-1970 եղած է Ս. Էմիլիանի Հոգևոր Ճեմարանի ուսանող:

1974ի աշնան եկած է Երուսաղէմ և ընդունուած Ժառանգաւորաց Վարժարան և Ընծայարան որպէս յատուկ ուսանող, մասնագիտանալու հայագիտական նիւթերու մէջ: Երկու տարիէ ի վեր հոն կը պաշտօնավարէ իբրև ուսուցիչ աշխարհադրութեան և անգլիերէն խօսակցութեան: Վերջին չրջանին պատրաստած է աշխարհագրութեան երկնագունեան դասագիրք մը, ինչպէս նաև Ամերիկահայ եկեղեցիներու մէջ մոմակալներու դործածութեան համար ձեռնարկ մը, դարձեալ երկնագունեան:

ՈՒՐՈՒԱԳԹԵՐ ՀԱՅՈՑ ՎԱՆՔԵՐԻՆ ԿԻՑ ՎԱՐԴԱՊԵՏԱՐԱՆՆԵՐԻ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԻՑ

Միևնոյն դարում Արշարունեաց Կամրջամորի վանքում պատմութիւնը արձանագործւում է 300 կրօնաւորների գոյութիւնը, նրա առաջնորդը՝ Սամուէլ Կամրջամորեցին, մականունանալ Իմաստակ, վարժ էր Ս. Գրքի գիտութեանը, ժամապահութեանը և երաժշտութեանը: Մատթէոս Ուռհայեցին պատմում է, որ ժ. դարում, երբ մի տոմարական վէճ ծագեց Յոյն վարդապետների մէջ, Բիւզանդական կայսրը հրամայում է Սամուէլին կանչել վիճաբանութեան: Եունաց բոլոր գիտունները զարժեցին ի վերայ Սամուէլի՝ դամենայն զրեան տան Յունաց և ոչ կարեցին շարժել զնա ի ճշմարտութեանց անտի: Նոյն վանքում ժՒԼ դարում ծագեց Գէորգ Ուռհայեցի հարիւրամեայ ծերունի ատենախօսը, որին անուանում է պատմիչը ճշգրիտ մշտնջենարուխ՝ վտակաց և լեզու հրեղէն հրօյն ներկեալ: Եփրակի Հոռոմոսի վանքը ևս ունեցաւ իր գիտնական վարդապետները, որոնցից մէկին՝ Յովհաննէսին յիշում է Ասողիկը: Այդ վանքն ունէր հարուստ մատենադարան: Սանահինում ևս կար մի մեծ գրատուն, ուր ժողովուել էին, ինչպէս պատմում է Կիրակոս Գանձակեցին, շատ գիտնական և ուսումնասէր մարդիկ, որոնցից մէկն էր Անանիա Սանահինցին, այդ մտաւոր և հանճարեղ, գիտող տոմարական արհեստի և աստուածային զրոյց մեկնող: Սանահինից ոչ պակաս երևելի էր գիտուններով և լուսաւորութեամբ Հաղբատի վանքը, որտեղ ժ. դարում եղել է մինչև 500 կրօնաւոր. այնտեղի մատենադարանը, որ պատմիչները անուանում են «ամենափարթամ գանձարան», մասամբ տեղաւորուել էր այրերի մէջ: Կրօնաւորներն այնքան յափշտակուում էին այդ գանձարանի ուսումնասիրութեամբ, որ մինչև անգամ օրերով մոռանում էին իրենց առանց այն էլ սակաւապէտ կերակուրը: Այդ քարանձաւների զրատունները նիւթ տուին ժՒԼ դարի վերջերում Յովհաննէս Սարկաւազ վարդապետին կազմելու իր սարկաւազադիր տոմարը: Կիրակոս Գանձակեցին սրա ուսումնասիրութեան բազմաթիւ աշխատութիւնները թուելով, նորագիւտ տոմարի մասին այսպէս է խօսում. «Սա զբազմաց փափաքելի և ոչ ձեռնահասս Հաստատ և զանաւարժ տոմարն կարգեաց Հայոց փոխանակ շարակաւսին և անհաստատոյն. արար և միաբանութիւն ամենայն ազգաց տոմարի ընդ Հայոց»: Իր ընդարձակ հմտութիւններով և սուրբ վարքով Սարկաւազ վարդապետը «մեծ ծիսաստն քան զհոլովս և հանճարեղն ամենայնի», ներգրաւեց Հաղբատի դրպորոցը բազմաթիւ ուսումնասիրաւ երիտասարդների, որոնց մէջ յիշատակութեան արժանի են ժամանակագրութիւնների հեղինակ Սամուէլ Անեցին և Ալավկայ որդի Գաւիթը, որ «կանոնք գրեաց դիւրահաս»: Հայ ժողովուրդը պատկառանքով խոնարհեցնում է իր գլուխը մեծ վարդապետի առաջ գիտութիւն և օրհնութիւն ստանալու նրանից. յիշատակութեան արժանի է նրա մի

այսպիսով անկան հրգը սարեակի մասին, ուր պատկերացնում է միայնակեցի նը-
շանակութիւնը. դրէլ է բազմաթիւ ճառեր և մի պատմութիւն Հայոց, որ դեռ-
ևս անծանօթ է բանասիրութեանը:

Միւս վանքերի մէջ առանձնապէս փայլեց Սևանի վանքը Թ դարում,
ուր նշանաւոր հանդիսացաւ Մաշտոց Եղիշարեցի կաթողիկոսը, որը մեր ազ-
գին պարզեւեց Յովհաննէս պատմաբան կաթողիկոսը: Հայ վանքերի մէջ ա-
ռանձնապէս որպէս ուսումնական կենտրոն հանդիսացան նաև Թղենեաց Հա-
ւուցթաւի, Խոր Վիրապի վանքերը և Այրիվանքը:

Ժ դարում Հայոց աշէի ընկնող զարոցներէ մէկն էր Համարում Արա-
բատեան Նիզ գաւառի Թեղուտ գիւղի վանքին կից զարոցը: Ասողիկի վկայու-
թեամբ, այստեղ գոյտ ուսումնական գործով էին զբաղում Երեմիա Թեղեկա-
ցին և «Կիրակոս Գծածակեպ գիտնականը, որ բնակէր Հոլովակի յանապատին,
որ Թեղենին կոչի, ի Նիզ գաւառի»:

Այս զարոցը իր գոյութիւնը պահել է մինչև ԺԳ դարի կէսերը: Գան-
ձակեցին մանրամասն տեղեկութիւններ է Հաղորդում այս զարոցի մասին:

ԺԲ-ԺԳ դարերում ծաղկում է նաև Հաւուցթաւի զարոցը: Այս զարոցի
սիւներն են հանդիսացել Միխիթար և Զաքարիա եպիսկոպոսները (ԺԳ դար):
Միխիթարի օրոք էր, որ այս վանքում Միւնեաց իշխանները, Հայոց յայտնի
վանքերի եպիսկոպոսներն ու վարդապետները, խոշոր զարոցներէ գլուխ կանգ-
նած բարունակները հաւաքուեցին մի մեծ ժողովի և գրեցին իրենց բողոքի
յայտնի թուղթը Գրիգոր Անաւարդեցուն: Այս զարոցի յայտնի մանկավարժնե-
րից նշանաւոր էր Եղիան. «Եղիա ի Հաւուց Թառոյ, այն՝ որ գեղեցիկ կարգա-
ւորեաց զպաշտօն վանից իւրոց, որպէս թէ ամենեցունց ընդ մի բերան հնչեն-
եթէ բարձր և թէ ցած. և ոչ հարստահարէր ընկեր զընկերն» (Գանձակեցի):
Երաժշտութեան պատմութիւնն ուսումնասիրելիս կարող ենք Եղիանացնել, որ
Եղիա վարդապետը իմբերդեր է ղեկավարել, պահպանելով երգչախմբի բոլոր
կանոնները: Այս զարոցի յայտնի աշակերտներէց են եղել Միկտիշ, Թովմա,
Յակոբ և այլք, որոնք ուսանել են յայտնի ուսուցիչ Յովսէփ և Եղիա վարդա-
պետների մօտ: Մանուէլ Բջնեցին փառաբանելով Հաւուցթաւը, բացական-
չում է.

«Յմծա, հրաշաքան, ով համալսարան,
Ուխտ եռակամուս
Սուրբ մեմաստան Հայու Թառ ամուսան,
Թառ քարգմանութեան»:

Սկսած ԺԳ դարից յայտնի է դառնում նաև որպէս մշակոյթի կենտրոն
Խոր Վիրապի վանքը: Այդ զարոցի Հիմնադրումը իրաւամբ կապուում է յայտնի
իմաստասէր, անուանի մատենագիր՝ և Հայ մանկավարժութեան փայլուն աստղ
Վարդան վարդապետ Արեւիցու անուան հետ: Արեւիկան Հայաստանի ամենա-
պայծառ հոյեորականներից մէկն էր Վարդան Արեւիցին, որը հանդիսացաւ
Խոր Վիրապի զարոցի Հիմնադիրը: Վարդան վարդապետ Արեւիցու աշակերտ-
ներից մէկը, Գէորգ Լամբրոնացին, 1267 թուականին իր գրած տօնապատճառի
յիշատակարանի մէջ խօսում է Վարդան վարդապետի՝ Խոր Վիրապի ուսուցչա-
կան գործունէութեան մասին. «Որ ընդ ամենայն ժամանակս ի վերայ ամենայն
մասանց բարեաց, որով բոլորն կատարի առաքինութիւն, և զուսուցչապետն և
զգործ ի դիր արկանել. ընդ առնելն լծակցելով, որ ի գուռն սրբոյն Գրիգորի
նստելով՝ զամենայն եկեակսն աստուածայինսն ուղղել ճանապարհ»:

Մենք ունենք այլ փաստեր ևս 1290 թուականին Խոր Վիրապի զարոցի,

Վարդան վարդապետի և նրա աշակերտների մասին : Վարդան վարդապետը 16 տարիներ շարունակ ղեկավարել է այդ դպրոցը և վանքը վերածել կարևոր մշակութային կենտրոնի :

Գեղարդայ վանքը ղեկավարում էր դարձյալ յայտնի է ոչ միայն որպէս վանք, այլև որպէս ուսումնաստեղ : Այդ դպրոցի առաջին ուսուցիչներէն էր մէկն է եղել Գրիգոր Գոգիկ վարդապետը : Նա յայտնի է եղել որպէս երաժիշտ :

Այս վանքի և դպրոցի ամենաուստեղ ծաղկումը տեղի է ունեցել ԺԳ - ԺԵ դարերում և յատկապէս ԺԳ դարում, երբ այս դպրոցի ղեկին էր կանգնած անուանի մատենադիր գիտնական Մխիթար Այրիվանեցի վարդապետը : Իրենց ժամանակին այս դպրոցի հետ կապեր են ունեցել Գառնեցին, Մկրտիչ, Յովհաննէս և Կիրակոս Երզնկացի վարդապետները և ուրիշ շատ նշանաւոր մարդիկ : Այրիվանեցուց յետոյ դպրոցի ամենից աւելի աչքի ընկնող ղէմքը պէտք է համարել Սիմէոն Այրիվանեցուն :

Սիմէոնից յետոյ Այրիվանքի դպրոցում անուանի ուսուցիչներ են դառնում Ներսէս և Յովհաննէս վարդապետները, որոնց մասին նրանց աշակերտներից մէկը ասում է. «Քաղաքաբախտ հոգևոր հայրերն են մեր վարժապետներ՝ Ներսէս և Յովհաննէս Ծաղկող, որ բազում երախտիք ունին ի վերայ մեր» : Նոյն դպրոցում յայտնի նկարիչներ են եղել Ստեփաննոս և Մատթէոսը : Գարեգին կաթողիկոս Յովսէփեանը իրաւամբ բացականչում է, որ «ԺԵ դարում Այրիվանքը կոտարեյապէս ծաղկած վիճակի մէջ է եղել» :

ԺԳ դարում Յովհաննէս Արամեցի վարդապետի շնորհիւ ծաղկում է Հաղարծնի վանքը Զաքարիաների օժանդակութեամբ : Հաղարծնի վանքի դպրոցի հիմնադրումը կապուած է անուանի երաժշտագէտ Պաշտուր վարդապետ Տարօնեցու անուան հետ : Հաղարծնի յայտնի վանք և ուսումնաստեղ լինելու մասին վկայութիւն տալիս է Վարդան Արեւելցին : Հաղարծնի վանքը ու նրա դպրոցը առաւելապէս յայտնի դարձան այն ժամանակ, երբ նրա գլուխ էր կանգնած Պաշտուր վարդապետ Տարօնեցին : Գանձակեցին վկայում է. «Պաշտուր Տարօնացի, այր առաքինի և գիտութեամբ հռչակեալ, մանաւանդ երաժշտական արուեստի : Սա պայծառացոյց զուխում՝ որում առաջնորդ էր ինքըն, որ յառաջ քան զգալն նորա՝ ամայի էր ի խամբացեալ» : Այնուհետև, ինչպէս երաժշտութիւնը, այնպէս էլ այլ իմաստասիրական գիտութիւնները Տարօնացին ուսուցանում էր Հաղարծնի դպրոցում, իր շուրջը հաւաքած աշակերտներին : Ժամանակակից պատմիչը հաստատում է. «Սա երեք զխաղն ի կողման յարեւելից, զանմարմին եղանակն ի մարմին ածել, զարեալսն յիմաստնոց, որ ցայն ժամանակս չէ էր սփռեալ ընդ աշխարհս : Սա եկեալ գրեաց և ուսոյց բազմաց. և բազում հանգիստ եղև ի ծանր աշխատութեանց» :

Պաշտուր վարդապետ Տարօնացին այս վանքում առաջինն էր, որ երդեց «Նորհշուրդ խորին»ը :

ՎԱՐԴԱՊԵՏԱՐԱՆՆԵՐ ԿԻԼԻԿԻԱՆ ԹԱԳԱՒՈՐՈՒԹԵԱՆ ՇՐՋԱՆՈՒՄ

Անին 1064 թուականին գրաւուեց Սելջուկ Թուրքերի կողմից, որի հետևանքով ինչպէս Հայ ժողովուրդը, այնպէս էլ հայկական Հայրապետական Աթոռը գաղթեց դէպի Կիլիկիա : Այդ շրջանում յատկապէս յատկանշական է ընդգծել Սև Հերան վրայ ծաղկող Հայ վանքերը և նրանց կողքին վարդապետարանները : Հակոտակ քաղաքական անկայուն դրութեան, վանքերին կից վարդապետարանները, շնորհիւ Պաշտուրի կաթողիկոսների ճիգերին ու ֆանք-

բին և Հայ իշխանների պաշտպանութեան և զործակցութեան, գիտաւորների տպաւորութիւն թողնող կարճակեաց, բայց փայլուն արդիւնքով զգալի ծառայութիւն են մատուցում, այն աստիճան, որ ստեղծուեմ է շատերի կողմից մեր գրականութեան և արուեստի «արծաթէ գար» որակուածը: Վարդապետարանների աւելի աչքառու կախաններն են Շուգրը, Ընկուզուտը, Հետունեաց անապատը, Հոռովկան, Կարմիր վանքը, Արքակաղնի վանքը, Դրաղարկը, Կաստազոնի վանքը:

Այն շրջանում զործող տինառու վարդապետներն են եղել Գրիգոր Վրկայաւէր կաթողիկոսը, Վայր քաջակիրթ և ամենայն հմտութեանց հետեւեալ, և բովանդակ հասեալ ի վերայ Հին և Նոր Կտակարանացն Աստուծոյ... Ընդ ի մաստաւէրն նստէր ի յամբոնիցն ի մէջ սբոյն Սոփիի»: «Յօսէր ընդ վարդապետացն Հոռոմոց և ի կարգին վարդապետացն էր յաղագս Հայոց»: Այնուհետեւ նա Սև Լերան վանքերում «միշտ պարապեալ ընթերցման սուրբ գրոց և աստուածախօս աղօթից»:

Շնորհալին աւելի մանրամասն է խօսում Գրիգոր Վկայաւէրի Սև Լերան վրայ անցկացրած կրթական գործունէութեան մասին.

«Ի Սեաւ մըքիմ լեառմ անուանեալ,
Զբանի սիրոզսմ եաւաքեալ,
Եւ առ ինքեան բնակեցուցեալ,
Զգիրս հոգւոյն միշտ ընթերցեալ,
Եւ ընդ նոսին յար խօսակցեալ»:

Կարմիր վանքը Բենուէի մօտ, Շուգր անուանուած լեռան վրայ, երբեմն ունեցել է շատ փայլուն միճակ: Այդ վանքում է փայլել Ստեփաննոս Մանուկ վարդապետը՝ իր անուեռով հռչակ տալով վանքին: Նրա մասին յիշատակադիրն ասում է. «Ամենուկ մի քահանայ գոյով և վարժեալ ի Հին և Նոր Կտակարան վարդապետական ուսմամբ՝ ի հօրեղբօրէն իրմէ, անուն կոչեցեալ րԱտեփաննոս, որպէս ութ և տասնամենից, սորա ընդ այլ փախստական հասեալ ի Բենուէ, ի մէջ հռչակ սուրբ ուխտն, որ Կարմիր վանքն կոչուի. ք նոյն տեղին բնակեցաւ, բայց ծածկեաց զանուն վարդապետութեանն յասն մանկական հասակին»: Ստեփաննոս Մանուկի անունը շուտով տարածուեմ է: Այս անուանի և պերճախօս վարդապետի մօտ են հաւաքուեմ քաղաքիւ աշակերտներ, որոնցից նշանաւոր են հանդիսանում և իրենց ստացած ուսմամբ և կրթութեամբ փայլում են Գրիգոր Փռք Վկայաւէր, Ներսէս Շնորհալի, Սարգիս, Իգնատիոս և Բարսեղ մեկնիչները, բոլորն էլ «Շնորհալի» տիտղոսով պատուուած: Ստեփաննոս Մանուկի աշակերտներից Ներսէսը՝ Մատթէոսի, Բարսեղը՝ Մարկոսի, և Իգնատիոսը՝ Ղուկասի Աւետարանների մեկնութիւնները գրել են: Իսկ Սարգիսը՝ Կաթողիկեաց Թուղթինը:

Ստեփաննոս Մանուկը մինչև իր մահը մանկավարժական գործունէութիւն է ծաւալել. չնայած իրենից ոչ մի գրաւոր աշխատութիւն չի հասնի մեզ, սակայն իր ձեռքի տակ մարդուած աշակերտների գրաւոր աշխատութիւնները ցոյց են տալիս, թէ հանդիպ մեթոտ ունեցող ուսուցիչ մը և աւելի գործնական ու հմուտ անձ մը եղած է» (Ալլօյաճեան):

Ստեփաննոս Մանուկի աշակերտներից են հանդիսացել նաև Կարմիր վանքում Ներսէս Լամբրոնացին, որ «տեսլականին կրթութեամբ յառաջ էր»:

Վկայութիւններ կան, որ արևելեան Հայաստանի վարդապետներից էլ են գնացել Կիրիկիա՝ Կարմիր վանք: Դրանցից նշանաւոր է հանդիսացել Մխի-

Թաք Գոշը, որ ըստ աւանդութեան, ծածկել է ինքնութիւնն ու աստիճանը, որ-
պէսզի հնարաւորութիւն ունենայ սովորելու Ստեփաննոս Մանուկի դպրոցում :

Կիլիկիայի հայկական վանքերի կրթութեան, գիտութեան և արուես-
տի կենտրոնները ուսումնասիրելիս և քննարկելիս, համոզուած ենք, որ Դրա-
զարկը և Սկեռան հանդիսացել են քաղաքական-վարչական կենտրոններ, իսկ
Հոռմկլան հոգեւոր կենտրոն՝ իր վարդապետարանով :

Հոռմկլայի վարդապետանոցը հիմնադրուած է Ներսէս Շնորհալու
կողմից. նրա ուսանողներից մէկն է Դրիգոր Պահլավունի Տղայ կաթողիկոսը
(1173 - 1193) :

Դժբախտաբար Հոռմկլայի վարդապետարանի կիսնքը կարճատև է լի-
նում, որովհետև այն պրաւունքով Եգիպտացիների կողմից (1292 Յուլիս 28ին),
Հայոց Հայրապետական Աթոռն էլ փոխադրուած է այնտեղից իր վարդապետա-
րանով :

Դրազարկի վարդապետանոցը ծառայել է հայրապետանոցին որպէս
նրա կրթարանը : Այստեղ Գէորգ Լոռեցին իբրև կաթողիկոս գործել է, օգուտ
տալով այդ դպրոցին և վանքին : Դրազարկի միաբանութեան գործն է եղել ար-
տադրել մատենաներ, ինչպէս նաև Ս. Գրքի և սուրբ հայրերի աշխատութիւն-
ները : Այս իսկ պատճառով այդ վանքը ժամանակակիցներից կոչուել է հռչա-
կաւոր վանք :

ԺԳ գարում Սոբ մօտերում ծաղկում է Արքակաղնի վանքը իր դպրո-
ցով : Այդ ուխտի նման խոտակրօն կացութեամբ յայտնի է Կաստաղոնի վանքը
Վահկաբերդի մօտ, իր ծագմամբ ամենահինը Կիլիկիոյ վանքերի մէջ : Այս
վանքում, ինչպէս յիշում է Ուռհայեցին, ճղնաւորներն անգամ պարապում էին
դիտութեամբ :

Ս. ԷՋՄԻԱՅՆԻ ՎԱՆՔԻ ԳԴՐՈՑԸ

Պատմական Հայաստանի արտում՝ Արարատեան զաւտաւայրում ԺԵ
գարում վերահաստատուած Հայրապետական Աթոռը գոյութիւն ունեցող պա-
մաններում, ձգտում էր Հայ ազգային-եկեղեցական կեանքի զարթօնքին :

Սիւնեաց և Վասպուրականի դպրոցների երազը այդ էր, երբ ոգի ի բը-
ռին պայքարում էին Աթոռի փոխադրութեան համար :

Հոգեւոր և մշակութային պատմական այդ կենտրոնի շուրջ աշխարհիկ
և եկեղեցական գործիչների համախմբումը Ստեփաննոս Օրբելիանի բառերով
փորձում էր վերագտնուած տեսնել զգաթու թագաւորին և զգաւազան պատ-
րիարքին՝ նորից ծաղկած, այսինքն գլուխ բերէր Հայաստանի լիակատար ան-
կախութիւնը :

Հայրապետական Աթոռը 1441 թուականին վերստին իջմիածին տեղա-
փոխուելուց յետոյ, նոր թափով զարկ արուեց հոգեւոր-մշակութային կեանքի
բարձրացման և կազմակերպման : Վանական մշակութային կեանքը Սիւնեաց
Մեծ Անապատի օրինակով ծաղկեց, բացուեցին լուսաւորութեան նոր կենտ-
րոններ :

Վերադարձման այս հզօր ալիքում, բնական է, մեծ բաժին ունէր իջ-
միածնի Ամենայն Հայոց կաթողիկոսարանը՝ ամբողջ Հայութիւնը անխորտա-
կելի կերպով իրար զօդող ամենաշուսալի և մատահելի ուժը : Իսկ իջմիածինը
կարող էր գործել իր դիրքին վայել մի գպրոցի միջոցով միայն, որի գործիչ-
ները կրթուած լինէին իր հետապնդած եկեղեցական ազգային սուրբ ձգտում-
ներով :

էջմիածնի նոր դպրոցը Հիմնադրուեց 1441 թուականին՝ Աթոռի փոխադրութեան զուգընթաց :

Պարզ է, որ այս չփոթ ե խառնակ ժամանակաշրջանում կրթական դործը մեծապէս տուժեց : Այնուամենայնիւ, գործում են մի շարք դպրոցներ, Հայաստանում առկայծ պահպանուում է մտաւորական կեանքի դոգդոցուն ջահը :

Այնտեղ նոյնիսկ հանդիպում ենք իրենց ժամանակի համար ուշադրաւ, զարդացման բարձր աստիճանի հասած մի քանի նշանաւոր մարդկանց ու կենտրոններին :

Այդ նշանաւոր մարդկանցից մէկն է Ստեփաննոս Սայմաստեցի (1543-1552) կաթողիկոսը, երկրորդը՝ Միքայէլ Սեբաստացի կաթողիկոսը (1567-1576), որոնք Հայաստանի այլ վանքերում իրենց ուսումը կատարելագործելուց յետոյ այն փոխադրեցին էջմիածին : Էջմիածնի դպրոցը բացուեց նախ Երևանում, Սուրբ Անանիա անապատում (այժմեան Ս. Զորաւոր եկեղեցի) : Մովսէս Տաթևացու գործունէութեամբ Հիմն է դրուում Երևանեան վարդապետարանի, որ Տաթևացու կաթողիկոսանալով իր ծաղկման բարձրակէտին է հասնում : Իր ողջ գործունէութիւնը եկեղեցու պայծառացման, ուսման տարածման նուիրած, Մովսէս Տաթևացու շուրջ խոստմնալից է ջանասէր աշակերտներ խմբուեցին : Այդ դպրոցի սիւնն էր Մելքիսեդէկ Վեպեցին : Սիմէոն Զուղայեցու օրօք, 1640 թուին, Փիլիպոս կաթողիկոսի շրջանին (1633 - 1655) դպրոցը փոխադրուում է էջմիածին : Մովսէս Գ Տաթևացուն (1629-1632) յաջորդում է Փիլիպոս Ա Աղբակեցին (1633-1655), որը իր ժամանակի ուսեալ հոգեւորականներից էր : Աղբակեցին 1640 թուին Յովհաննապանքում գործող վարդապետարանը վերջնականապէս փոխադրում է էջմիածին :

Եակոբ Դ Զուղայեցին (1655-1680) կաթողիկոսանալով, Ս. էջմիածնի դպրոցին մեծ զարկ է տալիս շնորհիւ Ստեփաննոս Լեւոնցուն : Եակոբ Դ Զուղայեցու վախճանումից յետոյ սկսւում է ալեկոծ մի շրջան : Եղիազար Այնթապի (1681-1691) և Նահապետ Ուռույցի (1691-1705) կաթողիկոսների օրով էջմիածնի վարդապետարանը զգալի վայրէջք է ապրում :

ԺԸ դարում, շնորհիւ Սիմէոն կաթողիկոս Երևանցու ջանքերի, Ս. էջմիածնի դպրոցը վերելք է ապրում, Պետրոս եպիսկոպոս Բերդումեանի ուսուցչապետութեամբ : ԺԹ դարի արշալոյսին Դաւիթ-Դանիէլեան պաշարի դրսնդակ ժամանակաշրջանին, Ս. էջմիածնի դպրոցը համարեա թէ փակւում է : Վերարացւում է Եփրեմ կաթողիկոսի օրօք՝ 1813 թուականին «վայելուէ և ազգասիրական փութով եռանդեամբ սկիզբն առնէ Հիմնադրութեան մեծակառոյց ուսումնարանին էջմիածնի, ի Հիւսիսոյ յարեւելից վանացի վերայ տանեաց դասակարգի սենեակաց միարանից» : Այդ դպրոցում իրենց ուսումն են ստացել Խաչատուր Արքիպեանը, Մեսրոպ Թադիադեանը, Մսեր Մսերեանցը և իր ժամանակի աչիք ընկնող նշանաւոր եպիսկոպոսներ և վարդապետներ :

1836 թուին հրատարակուեց Պոլսեանիւն : Այդ կանոնադրութեան համաձայն կաթողիկոսարանն ու թեմական կենտրոնները պէտք է ունենային իրենց համապատասխան դպրոցները, պետութիւնից հաստատուած ծրագրով և պետական վերահսկողութեան ներքոյ :

1836-1840 թուերից էջմիածնի դպրոցը գործում է համաձայն Պոլսեանի իայի տրամադրութիւնների : Կարեցու օրօք էջմիածնի ժառանգաւորաց վարժարանը որոշ վերելք է ապրում, իսկ Աշտարակեցու շրջանին այն որոշ չափով առաջ է մղւում շնորհիւ Յովհաննէս եպիսկոպոս Շահխաթունեանի, ու յարատեւում Մատթէոս Ա և Գէորգ Դ կաթողիկոսների օրօք : Ի վերջոյ Գէորգ Դ կաթողիկոսին յաջորդում է 1874 թուին բանալու Մայր Աթոռում մի ճեմարան,

յարմար շէնքով և իր ժամանակաշրջանի համար լաւագոյն ծրագրով: Գէորգեան ձեմարանը քառասուն տարուայ շրջանին Հայ Եկեղեցուն պարգևեց ոչ միայն ուսեալ Հոգեւորականներ, այլև ԺԹ դարում Հայ մշակոյթի ծաղկումն ու առաջադիմումը կապուած է Գէորգեան ձեմարանի, Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի Մատենադարանի և նրա տպարանի հետ: Գէորգեան ձեմարանը փակուեց 1918 թուականին: Ս. Էջմիածնում 1924 թուին վերաբացուեց Հոգեւոր ձեմարան, սակայն նա ունեցաւ շատ կարճատև կեանք՝ հաղիւ մէկ տարի: Ս. Էջմիածնի ներկայիս գործող Հոգեւոր դպրոցի առկայութիւնը մենք կը պարտինք երջանկայիշատակ Գէորգ Զ կաթողիկոսին, իսկ նրա ծաղկումն ու յարատևումը՝ Նորին Ս. Օծուծին Տ. Տ. Վազգէն Առաջինի անդուլ, շնորհակալ գործունէութեան արդիւնքն է, որտեղ ինքն էլ երկար տարիներ դասաւանդում է:

Ս. Էջմիածնից յետոյ երկրորդ տեղն է բռնում Հայ Եկեղեցու նուիրապետական աթոռները շարքին Երուսաղէմի Սրբոց Յակոբեանց Պատրիարքական Աթոռը, որի գործունէութեան մասին մենք այստեղ չենք խօսում, քանի որ այդ մասին արդէն մի առանձին ուսումնասիրութիւն է պէտք:

Կ. Պոլսի աթոռը 19րդ դարի վերջերը ծաղկեցեց, շնորհիւ Օրմանեան և Դուրեան սրբադասների, Արմաշի դպրեմանքը (Ջարխափան Ս. Աստուածածին վանքը, Նիկոմիդիոյ մօտ): Այդ վանքի պարգևած ուսեալ միարաւելութիւնը մեծ գործ կատարեց մինչև 1915 թուականը, հրատարակելով նաև «Լոյս» անունով թերթը:

Վարազայ վանքի դպրոցի պատմութիւնը հնամենի վաղեմութիւն ունի: Նրա մասին յիշատակութիւններ կան, ըստ որոնց սկսած Ագր դարի սկիզբներէից այդ դպրոցը երբեմն կարճ և երբեմն էլ երկարատև ընդհատումներով իր գոյութիւնը պահպանել է մինչև ներկայ դարի սկիզբները: 19րդ դարի 70ական թուականներին Մկրտիչ Որմեան Հայրիկը հիմնեց այնտեղ մի դպրոց, հրատարակեց «Աթոր» Վասպուրականի» անունով թերթը, որը անդրանիկն էր Հայոց Հողի վրայ: Տարիներ անց նա նոյն կեանքն արժարժեց նաև Տարօնի Ս. Կալայետ վանքում: Յատկանշական է նաև Նոր Նախիջևանի Ս. Ուշ վանքում բացուած դպրոցը Յովսէփ Արքեպիսկոպոս Արղութեանի շնորհիւ 18րդ դարում: Այդ համարաւոր արքեպիսկոպոսը նոյն վանքում հաստատեց նաև տըպարան, ինչպէս նաև մարդասիրական ընկերութիւն: 1850ական թուականներին Հարիճայի վանքում Յովսէփ քահանայ կոստանեանը և Ստեփաննոս Եպիսկոպոս Ոսթակեանը հիմնադրեցին մի դպրոց:

Այս բոլորից յետոյ մեզ մնում է երախտագիտական խօսք ասել մեր երանաշնորհ Նախնիներին, որոնք դժնդակ և մութ շրջաններում Հայ Եկեղեցուն կամարների տակ քրիստոնէական պլպլան մոմերի հետ միասին վառ պահեցին նաև մշակոյթի ջահը, պարգևելով մեզ գիտութիւն, յոյս, լոյս և ազգային աւելաբար գիմազիծ:

Այսօր, երբ մեր հայրենիքում ծաղկում է գիտութիւնը, ունենք համալսարան, գիտութիւնների ակադեմիա, բազմաթիւ դպրոցներ, և օտար երկրներից մեր վերածնունդ Հայաստան աշխարհն են զալիս օտար երիտասարդներ՝ ստանալու մասնագիտական կրթութիւն, ակամայից յիշում ենք Տրդ դարի մեր հեռագնաց վարդապետներին, որոնք իրենց ուսումը կատարելագործելու համար գնում էին Աթէնք, Պոլիս կամ Աղեքսանդրիա:

ՎԱՀԱՆ ԵՊՍ. ՏԵՐԵԱՆ

(Շաբ. 3 և վերջ)

ԱՅԱԿՈՐԷ Ն Ե Ր Ս Է Ն

* ԴՂ. 2 Յունիս.— Վաղուան Համբարձման տօնին առթիւ, կէսօրէ ետք, Գերշ. Տ. Ծառէ Արքեպս. Աճէմեանի գլխաւորութեամբ, Միաբան Հայրեր ինքնաշարժներով բարձրացան Զիթենեաց լեռ ուր Համբարձման սրբավայրին վերայ կառուցուած մեր վրանամատուոյն մէջ պաշտուեցան ժամերգութիւնն ու նախատօնակը:

— Գիշերակիգրին, նոյն վայրին մէջ պաշտուեցան Եկեազէի և Հսկման կարգեր, դարձեալ նախագահութեամբ Գերշ. Տ. Ծառէ Արքեպիսկոպոսի: Ապա կատարուեցան գիշերային և առաւօտեան ժամերգութիւններ, վերջինը՝ Համբարձման մատուոյն մէջ: Արարողութիւնները տեւեցին մինչև գիշերուան ժամը 9.30, որմէ ետք թուրքն ալ վերադարձան Մայրավանք:

* ԵՂ. 3 Յունիս.— ՀԱՄԲԱՐԶՈՒՄՆ ՏԵԱՌՆ ՄԵՐՈՅ: Առաւօտուն, Ամեն. Պատրիարք Ս. Հօր գլխաւորութեամբ, Միաբանութիւնը, երէկուան նման, ինքնաշարժներով բարձրացաւ Զիթենեաց լեռ, ու «Հրաշափառ»ով մուտք գործեց Համբարձման սրբավայրը, ուր մեր վրանամատուոյն մէջ օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը մատուց և Համբարձման խորհուրդին շուրջ քարոզեց Գերշ. Տ. Ծառէ Արքեպս. Աճէմեան, բնաբան ունենալով «Եւ ահաւասիկ ես ընդ ձեզ եմ լամենայն աւուրս, մինչև ի կատարած աշխարհի» (Մատթ. ԻԸ. 20): Ամեն. Պատրիարք Ս. Հայրը նախագահեց Մայր Աթոռոյ Սիւնն Ս. Էջմիածին փոխարքութեան տարեդարձի առթիւ կատարուած «Հաղապետական Մաղթանք»ի արարողութեան, իսկ Գերշ. Պատարագիչ Արքագանը՝ Ս. Պատարագէն ետք սրբավայրին առջև կատարուած «Անդաստան»ին:

— Կէսօրէ ետք, Մայր Տաճարին մէջ պաշտուած «Անդաստան»ին նախագահեց Հոգշ. Տ. Կիրէլ Ծ. Վրդ. Գաբրիէան:

* ԾՔ. 5 Յունիս.— Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայրավանքի տանիքին վրայ բացուող Ս. Համբարձում վերանմատուոյն մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Գեղարդ Արդ. Տաւուլարեան:

— Բ. Ծաղկագարդի նախատօնակը պաշտուեցաւ Ս. Հրեշտակապետաց եկեղեցիին մէջ: Հանդիսապետն էր Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արքեպս. Ասլանեան:

* Կիր. 8 Յունիս.— Երկրորդ Ծաղկազարդ: Առաւօտեան ժամերգութիւնը պաշտուեցաւ և Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Հրեշտակապետ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Ասպետ Արդ. Պալեան:

* Ծր. 12 Յունիս.— Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայրավանքի տանիքին վրայ քացուող Ս. Առաքելոց վերնամատուռին մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Գեորգ Վրդ. Նազարեան:

— Հոգեզալստեան հանդիսատիւր նախատօնակը պաշտուեցաւ Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ: Հանդիսապետն էր Գերշ. Տ. Ծահէ Արքեպս. Աճէմեան: Ապա կատարուեցաւ քահանայական կոչման արարողութիւնը Ս. Աթոռոյս Ընծայարանի ուսանող Բարշ. Պարոյր Սրկ. Մեթոնեանի:

— Գիշերասկիզբին, Մայր Տաճարին մէջ պաշտուեցան Եկեղեցի և Հսկման կարգեր, դարձեալ նախագահութեամբ Գերշ. Տ. Ծահէ Արքեպիսկոպոսի:

* Կիր. 13 Յունիս.— ԸՈԳԵԳԱԼՈՒՍ: (Բարեկենդան Եղիական պահոց): Օրումն հանդիսատիւր Ս. Պատարագը Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ մատուց, Պարոյր Սարկաւագի քահանայական օծումն ու ձեռնադրութիւնը կատարեց և Մատթէոսի Աւետարանին Յիսուսի՝ Զեքեթեան եղբայրներուն ողղած «Կարէ՛ք ըմպել զբաժակն զոր ըմպելոց եմ» խօսքերը իբրև բնարան ունենալով քարոզեց Գերշ. Տ. Ծահէ Արքեպս. Աճէմեան: Նորընծան կոչուեցաւ Տ. Հալկազուն Արեղայ:

— Կէտօրէ ետք, Մայր Տաճարին մէջ կատարուած «Անդաստան»ին ևս նախագահեց Գերշ. Տ. Ծահէ Արքեպիսկոպոս, որ ապա կատարեց վեղարի տրչութիւնը նորընծային: Որմէ ետք, Հոգշ. Տ. Մաշտոց Վրդ. Բարիլուսեանի գլխավորութեամբ, Միաբան Հայրեր մեկնեցան Սիոնի Վերջին Ընթրեաց վերնատունը, ուր կատարուած ընթերցումներէն և շարականներու երգեցողութենէն ետք Հոգշ. Տ. Կիրեղ Ծ. Վրդ. Գաբրիէան ըրաւ հակիրճ պատմականը սրբավայրին:

* Ծր. 19 Յունիս.— Է. օր Հոգեզալստեան: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայրավանքի տանիքին արեւելակողմը գտնուող Ս. Հոգւոյ մատուռին մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Սևան Վրդ. Դարիպեան:

* Կիր. 20 Յունիս.— Յիշատակ Եղիպի մարգարէին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Յարութեան Տաճարի մեր վերնատան մատուռին մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Գեղարդ Արդ. Տաւուտլարեան:

— Ս. Հոհիսիմեանց նախատօնակը պաշտուեցաւ Ս. Հրեշտակապետաց եկեղեցիին մէջ: Հւնդիսապետն էր Գերշ. Տ. Ծահէ Արքեպս. Աճէմեան:

* Բշ. 21 Յունիս.— Ս. Կուսանացն Հոհիսիմեանց: Առաւօտեան ժամերգութիւնը պաշտուեցաւ Ս. Հրեշտակապետաց եկեղեցիին մէջ, իսկ Ս. Պատարագը՝ Եկեղեցիի աւանդատան՝ Ս. Հոհիսիմէի մատուռին մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Ասպետ Արդ. Պալեան:

* Որ. 25 Յունիս.— Ս. Լուսաւորչի Ելն ի Վիրապէն տօնի նախատօնակին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արքեպիսկոպոս:

* Ծր. 26 Յունիս.— Ս. Գրիգորի Լուսաւորչին (Ելն ի Վիրապէն): Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի աւանդատան Ս. Լուսաւորչի սեղանին վրայ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Գեորգ Վրդ. Նազարեան:

— Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ Ս. Էջմիածնի տօնին նախատօնակը պաշտուեցաւ ի Ս. Յակոբ, նախագահութեամբ Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արքեպիսկոպոս Ապանեանի: Արարողութեան աւարտին, ծնրադիր «Տէր ողորկեալ» երգուեցաւ:

* Կիր. 27 Յունիս.— Տօն Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ Ս. Էջմիածնի: Ս. Պատարագը:

ՄԱՐԿՈՍԵԱՆ

* Բշ. 14 Յունիս.— Երեկոյեան ժամը 6ին, Հոգեգալստեան տօնին առթիւ, Ռուսաց Մեծաւոր Արշիմանտրիթ Սէրաֆիմի կողմէ Ռուսաց Վանքի տաճին մէջ տրուած ընդունելութեան ներկայ գտնուեցան Գերշ. Տ. Ծահէ Արքեպս. Անճեան, Հոգշ. Տ. Կիրեղ Ծ. Վրդ. Գաթիկեան և Տիար Գ. Հինդեան:

* Կիր. 20 Յունիս.— Կէսօրէ առաջ ժամը 10ին, Պէճիքայի Պօտուան թագաւորի զահակաւորեան 25ամեակին առթիւ, Ֆրանչիսկեաններու Վանքի եկեղեցին մէջ կատարուած Գոհաբանական Մաղթանքի արարողութեան ներկայ գտնուեցաւ Գերշ. Տ. Ծահէ Արքեպիսկոպոս:

— Նոյն առթիւ, երեկոյեան, Պէճիքական Ընդհ. Հիւպատոսին կողմէ հիւպատոսարանին մէջ տրուած ընդունելութեան ներկայ գտնուեցան Հոգշ. Տ. Կիրեղ Ծ. Վարդապետ, Աւագ Թարգման Հոգշ. Տ. Գէորգ Վարդապետ և Տիար Գ. Հինդեան:

— Նոյն օրը, ժամը 11ին, Ս. Յարութեան Տաճարին մէջ, Գողգոթայի վրայ, Լատինաց Ամեն. Ս. Պատրիարքի կողմէ կատարուած քահանայի մը և երկու սարկաւագներու ձեռնադրութեան արարողութեան ներկայ գտնուեցաւ Հոգշ. Տ. Կիրեղ Ծ. Վարդապետ:

* Եշ. 24 Յունիս.— Երեկոյեան, Սպանիոյ ճոր թագաւոր Խուան Քարլօսի անուն տօնին առթիւ, Սպանական Ընդհ. Հիւպատոսին կողմէ հիւպատոսարանին մէջ տրուած ընդունելութեան ներկայ գտնուեցան Հոգշ. Տ. Կիրեղ Ծ. Վրդ. Գաթիկեան, Հոգշ. Տ. Գէորգ Վրդ. Նազարեան և Տիար Գ. Հինդեան:

* Դշ. 30 Յունիս.— Երեկոյեան, Ն. Սրբոյիսն Պօղոս 2 Պապի զահակաւորեան տարեդարձին առթիւ Պապական Նուիրակի բնակարանին մէջ տրուած բնորոշութեան ներկայ գտնուեցան Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արքեպս. Ալբանեան, Հոգշ. Տ. Գէորգ Վրդ. Նազարեան և Տիար Կ. Հինդեան:

Կը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Սևան Վրդ. Ղարիպեան: «Հայր մեր»էն առաջ կատարուեցաւ «Հայրապետական մաղթանք վասն Ս. Էջմիածնի»՝ նախագահութեամբ Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արքեպիսկոպոսի:

— Կէսօրէ ետք, Մայր Տաճարին մէջ կատարուած «Անդաստան»ին նախագահեց Հոգշ. Տ. Կիրեղ Ծ. Վրդ. Գաթիկեան:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

Հովին ու Հօտը Թ. Պ. Գ. 150

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

Աստուածային Տնօրինութիւն ՆՈՐԱՅՐ ԱՐՔԵՊՍ. 153

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ

Վահան Գողթնացի ԵՂԻՎԱՐԴ 154

ՅՈՐԴԵԼԵԱՆՆԵՐ

Ն. Սմեճ. Պատրիարք Ս. Հօր գրական
գործունեութեան քառասունհինգամեակի
հանդիսութիւնը Հայաստանի մէջ 159

Բացման Խօսք ՍԵՐՈՎԲԷ ԱՐՔԵՊՍ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ 159

Նորից մի պայծառ զօրաւոր գրիչ ՄԱՐՕ ՄԱՐԳԱՐԵԱՆ 162

Ձեռնադրութիւն Կուսակրօն Արքեպի 167

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

Ուրուագծեր Հայոց Վանքերին կից Վարդապետ
տարանների Պատմութիւնից ՎԱՀԱՆ ԵՊՍ. ՏԷՐԵԱՆ 169

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

Եկեղեցականք - Բեմականք 176

Պաշտօնականք 178

Բովանդակութիւն 179

C O N T E N T S

EDITORIAL

The leader and the led	<i>T. B. K.</i>	150
------------------------	-----------------	-----

RELIGION

Divine disposition	<i>Archbishop Norayr</i>	153
--------------------	--------------------------	-----

POETRY

Vahan of Koghten	<i>Yeghivart</i>	154
------------------	------------------	-----

ANNIVERSARIES

Celebrations held in Armenia to mark the 45th anniversary of H. B. the Patriarch's literary activities		159
Opening remarks	<i>Archbp. Seroupe Manoogian</i>	159
Main speech	<i>Maro Markarian</i>	162

Ordination in the St. James Cathedral		167
---------------------------------------	--	-----

HISTORY

On the history of Armenian Theological Schools	<i>Bp. Vahan Derian</i>	169
---	-------------------------	-----

Monthly news from the Armenian Patriarchate		176
---	--	-----

Contents		180
----------	--	-----

Yearly subscription: Dollars 10 U. S.
All correspondence should be addressed to:
Ara Kalaydjian, The St. James Press
P. O. Box 14001, Jerusalem — Israel